

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н. КАРАЗІНА

Соціологічний факультет

Кафедра прикладної соціології та соціальних комунікацій

Рівень вищої освіти (освітньо-кваліфікаційний рівень) перший

(бакалаврський)

Спеціальність 054 - Соціологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувачка кафедри

_____ / Ірина СОЛДАТЕНКО

Підпис ім'я та прізвище

"__" _____ 2023 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ (ПРОЄКТ)

Ніконової Марії Вікторівни

1. Тема роботи Цифрова компетентність людей літнього віку в умовах війни (на прикладі університету третього віку "Протон").

Керівник роботи декан Соціологічного факультету, кандидат соціологічних наук, доцент Олена Сергіївна Мурадян

затверджені наказом по університету від "08" травня 2024 року №1006-5/921

2. Строк подання студентом роботи «23» травня 2024 року

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

1. Сформувати список основних наукових та інших публікацій для дипломної роботи.
2. Проаналізувати наукову та іншу літературу, що стосується теми дипломної роботи.
3. Визначити зміст дефініції "цифрова компетентність" та її сутність.
4. Провести теоретичний аналіз формування цифрової компетентності літніх людей.
5. Визначити роль цифрової компетентності у літніх людей під час повномасштабної війни в Україні.

6. Провести аналіз підходів та методів навчання університету третього віку "Протон".
7. Визначити перешкоди, які заважають літнім людям набути нових компетенцій за допомогою проведення глибоких інтерв'ю зі студентами університету.
8. Запропонувати шляхи мінімізації труднощів набути цифрових знань і вмінь під час їхнього навчання.
9. Надати рекомендації щодо напрямів удосконалення діяльності університету третього віку "Протон".
10. Розробити проект для підвищення обізнаності громадськості щодо можливості літніх людей навчатися цифрових компетентностей в університеті.

4. План роботи

з/п	Назви етапів роботи
1	Ознайомлення з літературою, що стосуються теми роботи.
2	Аргументація доцільності та актуальності роботи.
3	Теоретичне осмислення та обґрунтування дослідницької теми роботи.
4	Визначення цілей, розробка методології та збір даних для якісного дослідження.
5	Організація та проведення якісного соціологічного дослідження - серії глибоких інтерв'ю з респондентами.
6	Надання аргументованої мінімізації проблеми за допомогою комунікаційних технологій.
7	Узагальнення ключових висновків, зроблених у ході дослідження.
8	Структурування дипломної роботи відповідно до встановлених вимог та подання на перевірку науковому керівнику.

5. Дата видачі завдання: «21» вересня 2023 року.

Студент

Марія НІКОНОВА

Керівник роботи

Олена МУРАДЯН

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА
СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра прикладної соціології та соціальних комунікацій

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи

на тему

**"ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЛЮДЕЙ ЛІТНЬОГО ВІКУ В
УМОВАХ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ УНІВЕРСИТЕТУ ТРЕТЬОГО ВІКУ
"ПРОТОН")"**

Виконала: студентка 4 курсу групи ССК-42
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 054 Соціологія

Ніконова М. В.

Керівник: декан Соціологічного факультету,
кандидат соціологічних наук, доцент

Мурадян О. С.

Харків – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЛЮДЕЙ ЛІТНЬОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ ..	7
1.1. Поняття та сутність цифрової компетентності	7
1.2. Специфіка цифрової компетентності людей літнього віку	14
1.3. Вплив війни на цифрову компетентність людей літнього віку	23
Висновки до розділу 1.....	35
РОЗДІЛ 2. РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТУ ТРЕТЬОГО ВІКУ "ПРОТОН" У ПІДВИЩЕННІ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ ...	37
2.1. Аналіз підходів та методів навчання цифрової компетентності	37
2.2. Результати дослідження ефективності програм підвищення цифрової компетентності учасників університету	44
2.3. Удосконалення стандартів цифрової компетентності для аудиторії 60+ на прикладі програми Університету третього віку	54
Висновки до розділу 2.....	64
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТКИ	76
Додаток А	76
Додаток Б.....	77
Додаток В.....	82

ВСТУП

Однією з "мегатенденцій" українського суспільства у XXI столітті є старіння населення. Це явище напряму впливає не тільки на життя літніх людей, а й створює нові виклики та можливості для всіх громадян країни. Так, Державна служба статистики України у 2022 році визначила, що аж 18% від усього населення нашої країни складають люди похилого віку. У цифрах ця кількість становить 7231106 осіб і є однією з найбільших на глобальному рівні [22]. Проте, наразі ця відсоткова частка швидко збільшується, адже з початку повномасштабної війни, розпочатої Росією проти України спостерігається високий рівень смертності, зменшення народжуваності та масові міграційні виїзди населення за кордон. Водночас сучасний етап розвитку України характеризується посиленням цифровізації усіх сфер суспільного життя. Тож, зважаючи на високу частку літніх людей у державі, важливу роль відіграє їх цифрова компетентність, адже саме вона визначає їх включеність і більш комфортне існування в ситуації, в якій вони опинилися в результаті війни.

Тож **актуальність** роботи зумовлена тим, що потреба знань у сфері інформаційних технологій під час війни зростає, а цифрова держава розвивається швидкими темпами. Це унеможлиблює "встигання" людей похилого віку за всіма процесами, а тому автоматично ускладнює їх включення у сучасне суспільство. Відкритим постає питання, чи зможуть літні люди адаптуватися до цифрового простору задля власної безпеки, рішення повсякденних завдань, отримання інформації та взаємодії з іншими.

Ступінь наукового дослідження. Поняттю інформаційного суспільства присвячені роботи таких дослідників, як Д.Белл, А. Турен, Е. Тоффлер, З. Бжезинський, Й. Масуда. Роботи А. Бюля, А.Крокера, М. Вейнстейна присвячені питанням віртуалізації суспільства. Набагато менше вітчизняних досліджень присвячено цифровим компетентностям і їхній ролі у подоланні цифрової нерівності (Давиденко, 2023; Семигіна та Федюк, 2022). Розглядом життєвих змін в зв'язку з віком займалися такі західні дослідники, як Т. Херевен, К.

Адемс, С. Ірвін, Л. Морган. Дослідженням факторів соціальної поведінки та проблем адаптації літніх людей займалися науковці пострадянського періоду Т. Демидова, Н. Ковальова, Т. Козлова, В. Доброхліб. Питання успішного та активного старіння виступали предметом досліджень П. Балтса, С. Чепмена, Р. Хавігхарста, К. Будіні.

Тож, існує велика кількість досліджень, що стосуються цифровізації суспільства. Так само багато робіт можна знайти про соціальну ситуацію та потреби людей похилого віку. Однак, спостерігаємо недостатньо публікацій, які стосуються цифрового включення літніх людей в суспільство. Особливо ця тема є малодослідженою в контексті повномасштабної війни, розв'язаної Російською Федерацією проти України, що ще раз підкреслює її актуальність.

Таким чином, **об'єктом** роботи є цифрова компетентність літніх людей. А **предметом** – цифрова компетентність літніх людей в Україні у період воєнних дій.

Мета даної роботи – дослідити стан, проблеми та перспективи розвитку цифрової компетентності людей віком 60+ в умовах воєнного стану на прикладі університету третього віку "Протон", а також надати рекомендації щодо активізації її розвитку в межах університету.

Виходячи з поставленої мети визначені такі **завдання**:

1. Визначити зміст дефініції "цифрова компетентність" та її сутність;
2. Провести теоретичний аналіз формування цифрової компетентності літніх людей;
3. Охарактеризувати специфіку набуття цифрових навичок людей вікової категорії 60 + в умовах війни;
4. Дослідити підходи та методи навчання університету третього віку "Протон";
5. Провести аналіз стану, проблем і перспектив розвитку навчання цифрових компетенцій в університеті;
6. Запропонувати власні рекомендації щодо напрямів удосконалення діяльності університету третього віку "Протон";

7. Створити PR-стратегію для комунікативного проєкту, щоб підвищити обізнаність громадськості щодо можливості літніх людей навчатися цифрових компетентностей в Університеті третього віку під час війни.

В даній роботі використовується комплекс **методів дослідження**:

- теоретичні (аналіз літератури та різноманітних електронних джерел щодо використання цифрових технологій літніми людьми);
- емпіричні (включене спостереження за процесом навчання літніх людей, контент-аналіз навчальних матеріалів, фокусоване групове інтерв'ю);

Дані методи дозволяють отримати систематичну інформацію про рівень цифрової компетентності літніх людей, їх ставлення до цифрових технологій та ефективність програм університету третього віку "Протон", а також сприятимуть розробці рекомендацій щодо того, як можна підвищити рівень їх знань у воєнний період.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів із висновками до кожного, загальних висновків і списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЛЮДЕЙ ЛІТНЬОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

1.1. Поняття та сутність цифрової компетентності

Діджиталізація стрімко трансформує наше життя. Старі способи пошуку інформації поступово втрачають свою актуальність, а фізичні місця розповсюдження товарів стають більш віддаленими. Багато видів діяльності, які ми здійснюємо зараз, мають цифрову складову. Тож, на сьогодні компоненти віртуального і реального життя зливаються, формуючи нове комбіноване соціальне середовище. Тому соціокультурне поле набуває характеристик плюралістичності, складно координованості, мозаїчності та пластичності. Воно стає плинним і не константним [19]. Це ставить перед сучасною людиною нові завдання і вимагає формування таких компетенцій, які дають можливість включитися в цифрове середовище, бути комунікабельним та соціалізованим в нових умовах. Однією з них є цифрова компетентність (ЦК).

У даному контексті, через швидкий розвиток технологій, з кожним днем з'являються нові соціально значущі поняття: цифровий світ, віртуальний світ, цифрові сервіси, цифрова компетентність та інші, що формують соціальні переконання, форми поведінки, та які впливають на соціальну активність людини. Дані поняття не є константними. Вони постійно розвиваються і наповнюються новими навичками та практиками, що забезпечуються цифровими технологіями. Тож, у зв'язку з великим розмаїттям категорій, пропоную визначити сутність ЦК та з'ясувати її сутність.

Перш за все, варто зазначити, що у даній роботі ми послуговувались тлумаченням компетентності як здатності людини застосовувати на практиці набуті знання і вміння у певній сфері. Підкреслимо, що компетентність – це більше, ніж просто знання та навички. Вона завжди пов'язана з тим, що людина має усвідомлений підхід до навчання, є мотивованою здобути певні компетенції та використовувати їх у своїй практичній діяльності в

майбутньому. Усвідомленість допомагає особі адекватно оцінювати свої можливості, розуміти контекст застосування знань і приймати більш обґрунтовані рішення [23].

Що стосується визначення феномену "цифрова компетентність", то у даній роботі ми визначали її як впевнене і критичне використання цифрових технологій з допомогою ґрунтовних знань, умінь та навичок для навчання, професійної діяльності, подолання певних труднощів у власній країні, місцевій спільноті, суспільному та особистому житті. Вона містить ті цифрові інструменти (інформаційна та медіаграмотність; комунікація та співпраця; етика роботи з інформацією; створення цифрового контенту, кібербезпека тощо), які можна використовувати з користю для себе [7, с. 62]. Тому, вона стає неодмінною умовою для розвитку особистості.

Крім того, необхідно підкреслити, що у сучасному світі цифрові компетенції людини тісно перетинаються з різними сферами її життя. Незалежно від того, яку соціальну роль має індивід (працівник, громадянин держави, чоловік і батько сім'ї), у цифровому контексті ці сфери перетинаються настільки, що їх немає сенсу розділяти. Інструментальні навички та застосування можуть відрізнятися між роботою та відпочинком, але базові погляди, стратегії, етика та знання про цифрову інформацію, комунікацію та безпеку значно збігаються [6]. Це означає, що цифрова компетентність, яку вивчають і використовують в одній сфері життя, може значною мірою застосовуватися в іншій.

Наступним перейдемо до соціологічного контексту і відзначимо, що загалом термін "цифрова компетентність" має чимало різних інтерпретацій. Пропоную розглянути їх надалі.

Так, А. Феррарі цифрову компетентність трактує як таку, яка знаходиться на перетині "гладких різноманіт" [40]. Іншими словами – він називає її трансверсальною. Це полягає у тому, що будучи цифрово-грамотною, людина може застосувати набуті знання і навички для вирішення

будь-яких ситуацій реального життя, що своєю чергою сприяє розвитку інших компетентностей і стимулює до особистого вдосконалення.

В той час, як Г. Солдатова при розгляді даного поняття акцентує на особистому ставленні людини, її внутрішньому спонуканні до навчання, а також почутті відповідальності за досягнення поставленої мети. За її поглядом, саме це формує цифрову компетентність, яка є маленькою частиною усієї соціальної компетентності особистості [9, с.32].

Схожим є погляд М. Каравелло, описав цифрову грамотність як поєднання техніко-процедурних, когнітивних та емоційно-соціальних навичок [31, с. 159]. Тобто він також стверджував, що цифрова компетентність складається не лише з цифрових навичок, а й із соціальних та емоційних елементів використання цифрових пристроїв.

Щодо інших вчених, то А. Фіні, А. Калвані, М. Ранієрі визначали три необхідні аспекти у ЦК, які тісно між собою взаємопов'язані: технологічний, когнітивний і етичний. Дані аспекти складаються зі здатності розв'язувати новий діджитал завдання, використовувати ІТ-компонент для вирішення та представлення проблем у соціальному середовищі, колективного формування знань, а також поваги до прав та обов'язків інших користувачів [6].

Бачимо деяку різницю щодо поглядів А. Мартіна та Я. Грудзіцького, які розглядали цифрову компетентність як один з перших елементів, який повинен бути присутній у цифрово-грамотної людини. Відтак, цифрову грамотність А. Мартін та Я. Грудзіцький визначали як належне використання онлайн-інструментів для керування, оцінювання, аналізу та поєднання цифрових ресурсів, створення медіапродуктів та поширення людьми їхнього соціального досвіду [8, с. 34].

Необхідно також додати, що у науковому дискурсі переважає загальна думка про те, що високе споживання технологій не є доказом цифрової компетентності людей. Вища когнітивна здатність до критичного пошуку та відбору інформації не є наслідком збільшення використання комп'ютерів, мобільних телефонів та мережі Інтернет. Адже користувачі можуть

залишатися на тому ж рівні та використовувати лише деякі цифрові додатки, апаратне та програмне забезпечення. Вони можуть мати більше цифрових девайсів, але не розвивати свої навички та не отримувати від цього користь у різних аспектах життя. В той час, як розвиток ЦК потребує грамотності, читання, чисельної математичної компетентності, навичок розв'язання проблем та навичок критичного мислення. Іншими словами, розвиток ЦК – це більше ніж інструментальні навички. Це використання комунікативних, критичних і стратегічних компетенцій.

В рамках цього контексту варто розглянути теоретичну схему С. Уїллера, яка демонструє цифрове залучення людей і складається з 5 рівнів (рисунок 1). Спостерігаємо, що на першому рівні користувач пасивний і байдужий до навколишніх можливостей. Він споживає контент без участі в обговоренні та не прагне особистого цифрового розвитку. Однак, на вищих рівнях він починає активно усвідомлювати, що являє собою цифрове середовище і яке коло можливостей воно пропонує. Саме тоді він починає діяти як агент, який має вплив на цифровий простір, створює і розповсюджує свій власний матеріал [10].

Тобто, за Ш. Уїллером цифрово-компетентною є та людина, яка знаходиться на вищих щаблях даної піраміди. Хоча більша частка користувачів Інтернету пов'язана з базовими рівнями піраміди, це не викреслює впливу цифрового середовища на всіх її учасників, а саме на їх цінності, порядок речей і бачення загальної картини світу.

Рисунок 1. Піраміда цифрового залучення

Проаналізувавши ідеї науковців ми спостерігаємо, що вони розглядають дане явище як в широкому, так і в узагальненому вигляді. Це пов'язано з тим, що сутність визначення сконцентрована на цілях та вимогах конкретного дослідника, що своєю чергою призводить до не зовсім об'єктивних та оманливих результатів, де саме поняття "цифрова компетентність" трактується занадто вузько чи занадто широко. Однак з аналізу також можна помітити та схожі компоненти, які вони визначають.

Тож, розглянемо тепер компоненти, з яких складається ЦК більш детально.

Інформаційно-комунікаційний компонент відповідає за орієнтацію користувача у віртуальному середовищі, актуалізацію його знань та оновлення персональних пошукових стратегій. Також він містить кооперацію з іншими суб'єктами комунікації та творення нових спільних знань в Інтернеті.

Наступним є компонент мотивації. І насправді він є дуже важливим. Адже за один раз проходження навчання, курсів чи семінарів підготувати людину до цифрового світу нереально – технології оновлюються кожного дня, а за ними – теоретичні та практичні знання у цій сфері. Тому, завдяки компоненту мотивації у людини формується чітка, конкретна потреба в отриманні цифрової компетентності. Індивід самостійно ставить собі цілі в інформаційно-комунікативному середовищі та поступово досягає їх. Тож, мотиваційний компонент формує таку навичку, як систематизованість і забезпечує розвиток цифрової компетентності у довгостроковому вимірі.

Компонент відповідальності – полягає у контролі особистості результатів своєї діяльності та усвідомлення певних ризиків, які пов'язані з цим. Адже інформаційно-комунікативні технології мають як позитивний вплив, так і протилежно негативний. Наприклад, це може бути поширення небезпечних файлів та сайтів, що розносять фейкову інформацію або доступ сторонніх людей до персональних даних. Тож людина, яка має цифрову

компетентність, повинна вміти ідентифікувати та захистити себе від потенційної небезпеки [21, с. 13].

Подібно до цього, дослідниця О. Божинська розглядала цифрову компетентність як поняття, що складається з когнітивного компоненту (вміння думати та аналізувати), ціннісно-мотиваційного (вміння знайти потребу), технологічного (вміння розумітись на технологіях) та рефлексивного (вміння рефлексувати щодо своєї діяльності у цифровому просторі). [10] У її трактуванні був доданий ще елемент рефлексії, що на мою думку – також потребує особливої уваги при розгляді цифрових навичок [17].

Для глибшого аналізу, звернемо увагу на особливості застосування цифрових компетенцій у різних ситуаціях реального життя і те, як вони перетворюють звичайні процеси.

Наприклад, читання друкованої газети та онлайн-газети – це одна й та сама діяльність. Однак вона вимагає різних навичок, приміром, вміння переходити між текстами з гіперпосиланнями. Таким чином індивід формує власну траєкторію за допомогою сканування великої бази даних і занурення в окремі гілки. Тож, в такому випадку читання пропонує більш розширений досвід. Спосіб мислення людини трансформується через різноманітний набір інформації та засобів для її аналізу та перевірки.

Крім того, письмо стає частиною повсякденного життя пересічної людини, адже багато хто з нас пише електронні листи, надсилає SMS, бере участь у соціальних мережах. У певному сенсі ці практики можна розглядати як тріумф освоєння технологій та їх привласнення користувачем, який відіграє активну роль, перетворюючись з реципієнта на виробника інформації або медіаконтенту [8, с. 23].

Ба більше, індивіди сьогодні не прагнуть запам'ятати конкретні факти чи знання. Замість цього вони фіксують і запам'ятовують шлях, який допомагає розв'язувати їх проблематичні питання. Таким чином, Інтернет являє собою певну форму групової пам'яті для обміну інформацією. Це, з одного погляду, забезпечує нескінченний потік даних і пошук відповіді на

будь-яке питання, але, з іншої – робить людину підпорядкованою девайсу: їй треба постійно залишатися на зв'язку, щоб володіти тими знаннями, якими володіють пошукові системи.

З цим відповідно пов'язано розширення радіуса руху. Адже для функціонування у суспільстві не обов'язково мати справжні взаємодії – необхідним є лише пристрій. Це розсуває рамки сприйняття навколишнього середовища і робить відкритим увесь широкий глобальний світ. Але, у даному контексті постає питання сприйняття реальності через інші суб'єктивні погляди, моделі поведінки та фільтри людей, що своєю чергою породжує певну непередбачуваність ситуації [8, с. 31].

Обговорення особливості феномену цифрової компетентності не буде повним, якщо ми не розглянемо маргіналізацію та спрощення інформаційного контенту в інформаційно-комунікаційному середовищі. Адже сьогодні мобільні пристрої є буквально у всіх і будь-хто може стати лідером думок: діти, підлітки, малоосвічене або малозабезпечене населення, маргінальні люди (ті, які виконують протиправні дії) тощо. Жоден не перевіряє, чи є у людини визначні соціальні, культурні або професійні здобутки, репутація у даній сфері. Вебсайт і соціальні мережі не мають підказок, чи були вони створені шанованою людиною, яка має високий рівень поваги та довіри. Все залежить лише від того, наскільки створений контент є цікавим. Зважаючи на це, основна ідея цифрової компетентності полягає в першочерговому доступі до корисних вебресурсів. Крім того, надважливим є регулювання для себе рівня адекватності, актуальності та якості інформації [8, с. 54].

Підсумовуючи відзначене можна стверджувати, що у сучасному вимірі цифрова компетентність є базовою потребою, якщо ми хочемо функціонувати у суспільстві, важливою вимогою або навіть навичкою виживання. Крім того, вона не здобувається одноразово, а потребує системного вивчення протягом усього життя, адже нові технології розвиваються дуже швидко і вимагають нових підходів. До того ж даний процес є повсюдним, що означає, охоплення

усіх учасників суспільства без виключень. В тому числі – і людей літнього віку.

1.2. Специфіка цифрової компетентності людей літнього віку

Процес цифрової трансформації є складним, всеохопним і багаторівневим. Тому, постає питання влиття суспільства у нову інформаційну дійсність, адже не всі погоджуються приймати сучасні реалії та опановувати нові компетенції для реалізації своєї діяльності.

Так, наприклад, цифрова компетентність літніх людей залишається на низькому рівні, що викликає за собою ряд економічних, соціально-психологічних та фінансових проблем. Через це вони втрачають можливість бути повноцінними учасниками соціального та економічного життя. Це сприяє їх включенню у групу аутсайдерів, які знаходяться поза спільнотою і відстають від навколишнього світу.

Розглянемо для початку кого відносять до людей літнього віку. В офіційних паперах Європейського Союзу 2019 року щодо вікового розрізу старіння вказано, що встановлення віку, коли, як вважається, починається старість – це неможливе завдання, адже це пов'язано з індивідуальними рисами особистості та багатофакторними зовнішніми впливами, які можуть уповільнити або ж прискорити цей процес [6].

Водночас у такій науковій дисципліні, як геронтологія, що вивчає період старості, літня людина належить до категорії осіб, що мають віковий діапазон від 60 до 74 років. Проте у документах ООН 2022 року, організація позначає лише початок зрілого віку - 60 років і не вказує на його закінчення, акцентуючи на потенційних соціокультурних розбіжностях у сприйнятті цього періоду життя [19].

Зі свого боку науковець П. Ласетт, при визначенні літніх людей як сегменту, також не спирався на чітко визначений віковий проміжок. Він вважав що для того, щоб прийняти статус літньої людини на початку її

потрібно формальне встановлення даного статусу. Однак, даний етап закінчується і перехід до старечого віку або іншими словами "четвертого віку" відбувається тоді, коли людина втрачає свою дієздатність [35, с. 76].

Як бачимо, найчастіше у науковій літературі зустрічається позначка віку від 60 років і кінцеву точку закінчення цього періоду не вказують. Тож, у даній роботі ми будемо спиратися на цей концепт для визначення категорії "літні люди".

Переходячи до поняття "цифрова компетентність літніх людей", соціологиня Анна Експозіто позначала її як "гнучке адаптування до покращень, що впроваджуються за допомогою цифрових ресурсів та зусиль, які необхідні для поширення їх (цифрових ресурсів) в приватному середовищі" [11].

Своєю чергою, інші науковці, наприклад В. Лапшін, пов'язували процес набуття цифрових компетентностей літніми людьми з феноменом, який називають "цифрова ресоціалізація", що полягає у перегляді бачення соціальних взаємодій в рамках цифрової реальності [34, с. 25].

У загальному випадку, цифрову компетентність людей похилого віку можна окреслити такими вміннями: робота з мережею та її вмістом, оформлення електронних документів або соціальних пілг, замовлення продуктів або товарів онлайн, онлайн банкінг, освоєння онлайн підходів для утримання зв'язку з оточенням, розуміння основних принципів кібербезпеки, пошук нових можливостей в Інтернеті для власного дозвілля або розвитку тощо. Важливо зазначити, що це лише приблизний набір цифрових навичок і їх неможливо визначити повністю в рамках одного поняття, адже все залежить від індивідуальних потреб літньої людини.

Однак, що стосується літніх людей, то у суспільстві існує поширена шаблонна думка про необхідність забезпечення для них лише базових життєвих потреб (їжа та безпека) для комфортного існування. Хоча у реальності вони також вимагають задоволення і психологічних потреб

(приналежність, визнання, самовираження), пов'язаних з їхнім добробутом та загальним самопочуттям [12, с. 65].

Так, цифрова компетентність у забезпеченні базових потреб може проявлятися в знаннях, як викликати швидку, зв'язатися з рідними, отримати доступ до новин онлайн, знайти в найближчих аптеках необхідні ліки, підшукати потрібного медичного працівника/ психолога і записатися на консультацію. Тобто, маючи цифрові навички літня людина може бути впевненою у потенційному порятунку свого життя.

А ось що стосується вищого рівня потреб, то маючи доступ і розуміння цифрових технологій людина поважного віку може відшукати нові життєві смисли, опанувати нові знання, відчутти причетність до спільноти зі спільними інтересами, пригадати свої нездійсненні бажання та здійснити їх. Спектр реалізації у цифровому просторі може бути дуже широким – від вивчення іноземних мов до можливості подорожувати світом онлайн; знаходити потрібні аудіокниги, фільми або рецепти; проходити додаткові курси, психологічні тести; доєднуватись до волонтерських проєктів та ін.

Щоб зрозуміти специфіку цифрової компетенції, зупинимось докладніше на проблемах, з якими зіштовхуються літні люди, адже ці два компоненти нерозривно пов'язані між собою.

Так, К. Бім встановлювала чотири когнітивних функції, які відіграють ключову роль у навчанні цифрових навичок: робоча пам'ять, сприйняття написаного, швидкий темп обробки даних, візуальна та просторова орієнтація [26, с. 14]. Однак, через те, що даний когнітивний апарат знижується після 60 років, літні люди потрапляють до цифрової ексклюзії, що тим самим знижує їх рівень якості життя.

В. Хвильнюк наголошував на фінансових складностях даної групи. Тому, він характеризував їх як людей з ризиком подвійної маргіналізації. Адже, з одного боку, відбувається їх виключення через віковий статус, а з іншого – через відсутність цифрових гаджетів і їхнього залучення [10, с. 7]. Натомість

А. Рижанова стверджувала, що в такій ситуації існує вища ймовірність маніпулювання ними [10, с. 9].

Як визначає О. Аніщенко, на розвиток цифрової нерівності також впливає і те, що інформаційний потік літніх людей є звуженим. Адже зазвичай вплив відбувається лише з одного боку, відсутній двосторонній обмін інформацією, певний інтерактивний елемент. Це означає, що літні люди виступають лише споживачами інформації та контенту, а не тими, хто його створює та поширює [24, с. 48]. Спираючись на думку науковиці, дане шаблонне уявлення вкорінилося у свідомість суспільства і ще більше сприяє цифровому розриву.

Також, багато дослідників акцентували на проблемі соціальної підтримки літніх людей їхніми дітьми та онуками. Адже їм важко без сильного невдоволення бути поряд зі старшою людиною, яка задає безліч питань, проявляє свою цікавість до всього, просить повторити щойно сказане, занурюється у спогади. До того ж літня людина любить ділитися своєю мудрістю і досвідом, до якого молоді проявляють обмежений інтерес. Вони були виховані в оточенні цифрової техніки, де відповідь на будь-яке питання можна дізнатися через Інтернет [10].

Так, коли літні люди шукають допомогу в освоєнні нових знань у найближчому оточенні, вони переважно не знаходять її. Або якщо допомога і пропонується – це робиться поспішно і наввипередки, в результаті чого старші люди нічого не розуміють і ще більше падають духом. Може бути інший випадок – коли члени родини при потребі пенсіонерів знайти інформацію в інтернеті прагнуть виконати ці дії самостійно, аби пришвидшити пошук і якнайшвидше закрити потребу. Тоді у людей похилого віку може утворитися звичка і розуміння того, що у разі необхідності для них все знайдуть члени сім'ї. Тож, мова йде про цифрове відчуження, яке є формою соціального відчуження і зумовлене низьким рівнем цифрової грамотності.

Інша група науковців пояснює цифрову виключність двома різними шляхами: літні люди або не мають можливості користуватися інформаційною

мережею через брак коштів на підключення, інфраструктуру, відсутність пристрою, або свідомо відкидають можливість використання Інтернету через неспроможність знайти власні мотиваційні стимули, прив'язаність до старих практик, стереотипів і зразків мислення.

Тобто, або вони є цифрово-ізолюваними або вони є цифрово-вразливими. Причому, другий варіант є ширшим за обсягом і містить більше потенційних перешкод. Він переважає у більш розвинутих країнах, які характеризуються високими стандартами життя і розвинутою цифровою інфраструктурою. Проте є також об'єктивні чинники, які не залежать від самих літніх людей чи наявності у них цифрового девайса. Вони більш глобальні та пов'язані з економічним становищем в країні, соціальною політикою щодо літніх людей тощо [5].

Надалі розглянемо поділ проблем літніх людей у залученні до використання цифрових технологій на групи, які запропонували Тайванські вчені у своїх теоретичних напрацюваннях [33, с. 79]. Кожна з перешкод у цьому випадку напряму залежить від індивідуальних страхів особистості, її рівня вразливості та відчутті себе у новому соціокультурному середовищі.

Тож, це можуть бути перешкоди, пов'язані зі станом здоров'я літньої людини, а саме фізичні проблеми (погіршення зору, слуху, дрібної моторики; порушення координації та рухової активності) і когнітивні проблеми (забудькуватість; проблеми з управлінням своїх емоцій, реакцій і поведінки; погіршення сприйняття інформації). Зазвичай це проявляється у подібних відмовах, як [33, с. 85]:

- "я старий, маю слабкий зір";
- "у мене нестабільна і короткочасна пам'ять";
- "це погано впливає на мене і моє здоров'я".

Однак, зазначимо, що так, як ця демографічна група не є однорідною, то інформація про одночасне погіршення здоров'я всіх літніх людей при набутті статусу пенсіонера не є правдивою. Часто зниження почуття їх власної

ефективності може залежати від стереотипного мислення у суспільстві або самосприйняття.

Своєю чергою, це також можуть бути психологічні бар'єри, які проявляються в недовірливому ставленні або цілковитому несприйнятті інформаційних технологій. Літні люди відчувають стрес через тиск суспільства щодо опановування нових цифрових знань, тому мають більш негативну реакцію на свої помилки під час навчання. Особливістю також є і те, що вони рідше намагаються виправити ситуацію. Дана позиція дуже часто зустрічається у таких висловлюваннях [33, с. 96]:

- "у мене немає вільного часу на це";
- "там (в Інтернеті) немає нічого корисного подивитись або почитати";
- "я довіряю лише справжнім фахівцям, а не електронному пристрою чи роботу";
- "сучасні електронні девайси не для мене";
- "у цьому віці я не маю таких здібностей, які мають інші, щоб засвоїти новий матеріал";
- "я не хочу докучати іншим людям, просячи у них допомогу розібратися";
- "коли я намагаюся ознайомитися з інформаційним середовищем, я відразу відчуваю напругу і роздратованість";
- "я натисну не туди і все зламаю";
- "я не знаю, коли роблю правильно, а коли ні";
- "іншим членам сім'ї потрібно використовувати комп'ютер";
- "дітям це більше потрібно, ніж мені";
- "я боюсь, що мене обдурять онлайн-шахраї на гроші або отримують доступ до моїх документів".

Пропоную розібрати деякі психологічні установки. Тож, сформоване ставлення "Я довіряю лише справжнім фахівцям, а не електронному пристрою чи роботу" може виходити з відсутності концептуального розуміння процесів, пов'язаних з інформаційно-комунікаційними технологіями. Для літніх людей Інтернет здається чимось абстрактним. Так, перш ніж користуватися

банківськими послугами, хмарним сховищем, онлайн магазинами у них може виникнути питання про те, де насправді будуть зберігатися їхні гроші, дані, інші товари. Нездатність зрозуміти концепції, які лежать в основі цифрових технологій, створює перешкоду для їх цифрового залучення.

Щодо пункту "Сучасні електронні девайси не для мене", тут варто пояснити, що у людей може бути установка про цифрову мережу як простір виключно для молодих людей і задоволення їх потреб у сучасному світі, оминаючи при цьому потреби людей похилого віку. Але насправді, попри те, що багато інноваційних рішень у наш час генеруються молодими людьми – це не виключає групу старших людей. Вони так само можуть розвивати свої цифрові знання, проходити навчання, користуватись різними сферами послуг, але їм це може даватись з більшими труднощами.

Уявлення "Я натисну не туди і все зламаю" пов'язано зі специфікою нових технологій. Адже методи, що були найбільш знайомими для представників похилого віку щодо пошуку інформації та спілкування, не знаходять аналогів у віртуальному просторі. Так, наприклад, щоб надіслати листа вони знали всю послідовність дій – помістити документ у конверт, наклеїти марку та покласти його у поштову скриньку. Однак, щоб надіслати повідомлення через смартфон потрібно виконувати це вже інші кроки, яка вимагають інших знань. Через це деякі речі вони можуть робити з надмірною силою – приміром, занадто сильно натискати на іконки у смартфоні, занадто голосно говорити у слухавку тощо. Всі ці дії виникають через нерозуміння того, як працюють цифрові девайси і які підходи для цього використовувати.

Думка "Я не знаю, коли роблю правильно, а коли ні" вказує на те, що мова, яка використовується у гаджетах (особливо при їх налаштуванні, отриманні сповіщень) є перешкодою для людей старшого віку. Лексичні одиниці розвиваються паралельно з цифровими технологіями. Багато нових слів є запозиченими з інших мов і можуть бути не знайомі старшому поколінню. Тож, їм може здаватися, що за бажанням долучитися до цифрового

простору, вони повинні вивчити не тільки, як користуватися гаджетом, а ще й нову мову.

Що стосується останнього пункту, то літні люди та справді бояться непередбачуваних небезпек в інтернеті (онлайн-шахрайства чи фішингу). Однак цей психологічний вид страху можна інтерпретувати двома способами. З однієї сторони – ті, хто переймаються даним питанням, розуміють певні особливості інформаційного простору. Однак з іншої – якщо вони мають цей страх, це свідчить про їх низький рівень цифрової грамотності та недостатню кількість знань про інформаційне середовище.

Ще одним бар'єром, який потрібно врахувати є бар'єр навколишнього середовища, що пов'язаний з недостатнім покриттям мережі в даній локації, перебоями з постачанням електроенергії, необхідними пропозиціями на ринку цифрових засобів. Люди літнього віку в такому випадку можуть називати це головною проблемою, чому вони не можуть дозволити собі розвивати цифрові навички, приміром "Я маю слабкий Інтернет-зв'язок" [33, с. 105].

Таким чином, існує низка зовнішніх і внутрішніх, об'єктивних і суб'єктивних бар'єрів, які зупиняють літню людину перед цифровізацією. У неї присутнє загальне почуття страху різного роду, яке вона пояснює своєю "старомодністю" і сформованими консервативними поглядами. Це зупиняє на самому початку і не дає їй рухатися далі.

Надалі зупинимося на різних позиціях сприйняття зрілого віку літніми людьми, запропонованих американськими психологами. Адже від бачення ситуації, в якій вони опинилися у даний період життя залежить прийняття виклику цифровим технологіям або його відхилення.

Тож, конструктивна позиція – є характерною для тих, хто у юності мав активний спосіб життя, позитивний підхід до речей. У таких людей на старості не змінюється світогляд, їм не страшний статус пенсіонера, вони не бояться самотності чи проблем зі здоров'ям. Натомість їх захоплює ідея організувати свій вільний час, набути нових знань, стати більш автономними та залученими

до суспільної діяльності. Тож питання розвитку цифрової активності в Інтернеті для них не буде стояти гостро.

Позиція підпорядкування – є присутньою для тих, хто не показував у молодості свою стійкість і робив поступки щодо прийняття інших, не своїх рішень. Загалом такі люди протягом життя рідко проявляли свою незалежність. Тому, на пенсії вони ще більше відчують необхідність допомоги інших і підтвердження правильності їхніх дій. Так, влитися у діджитал середовище їм буде важко і без допомоги інших скоріше за все не вдасться.

Оборонна позиція – лінія поведінки тих, хто умовно знаходиться у своїй закритій мушлі. Дана категорія схильна до соціальної ізоляції. Період "третього віку" вона сприймає вороже, адже боїться залежності від інших. Що стосується цифрових технологій, то при зіштовхненні з проблемою, цей тип людей категорично не буде шукати відповіді на питання в інших. А так, як ця сфера є для них абсолютно новою і важко досяжною, їм важко буде освоїти нові навички самостійно.

Позиція неприязні свого життя – цей патерн поведінки обирають пасивні особи, які вірять у наперед визначену, неминучу долю, тобто дотримуються фаталістичних поглядів на світ. Вони мають депресивні стани та байдужість до того, що відбувається навколо, не залежності від життєвого етапу, на якому знаходяться у поточний момент. При набутті пенсійного віку, вони відчують самотність, а прожите життя оцінюють безрезультатним, наповненим чергою не везінь та промахів. Для них існує найбільша загроза залишитися відторгнутими у цифровому світі [12, с. 65].

Як бачимо, більшість життєвих позицій демонструють, що через вихід на пенсію літня людина втрачає власну повагу до себе і контроль над ситуацією. Отже, зважаючи на всю специфіку набуття цифрової компетентності літніх людей, важливе виважене і рівномірне впровадження навчання цифрових технологій, що враховує всі різноманітні фактори та життєві обставини, у яких опинилася дана група.

1.3. Вплив війни на цифрову компетентність людей літнього віку

Перш за все варто зазначити, що привернення уваги до цифрових практик та особливих вимог старшої вікової групи під час війни в Україні є питанням, що вимагає невідкладного розгляду. Адже, за даними 2023 року Державної служби статистики України, дана категорія становить $\frac{1}{4}$ усього населення, що в числовому розрізі складає 10,68 мільйона осіб [27]. Це досить велика частка людей – і якщо їх не цифровізувати, вони будуть здійснювати все більше навантаження на бюджет та уповільнювати економіку країни.

Для аналізу цифрових навичок цієї категорії необхідно врахувати специфіку життя у воєнний час.

Воєнні дії є незвичайними та екстремальними обставинами, під час яких людина повинна пристосуватись до середовища, яке не є для неї типовим [31, с. 221]. Війна може спричинити руйнацію інфраструктурних об'єктів, поширення економічних проблем, соціальну дисфункцію та розпад сформованих ціннісних систем людей. Також вона може призводити до масової міграції громадян в межах або поза країною, роз'єднання сімей для пошуку більш безпечного притулку. Тому, в даному контексті виникає проблема вибору літніх людей – де і, що найважливіше, з ким залишитися.

Звичайно, все залежить від індивідуальної ситуації, в якій опинилася особа і такі обставини не є універсальними для всіх. Але в українському суспільстві панівна група людей пенсійного віку все ж таки зіштовхнулася з тим, що сім'ї наполягали змінити місце розташування, тимчасово переїхати на більш спокійну територію. Однак, літні люди мали особливе ставлення до своєї домівки та проявляли надмірну вразливість та емоційну нестійкість при одній лише думці зміни середовища. Вони чинили опір, навіть усвідомлюючи рівень великої загрози поруч. З цього слідує, що багато літніх людей залишилися наодинці в складних небезпечних умовах [38, с. 20].

Через близькість до зони конфлікту, обсяг послуг, якими вони звикли

користуватися, міг значно скоротитися: закриті медичні установи, зменшене електричне живлення, зачинені крамниці і супермаркети. Врешті-решт, крім сім'ї, яка покинула дім з метою забезпечення особистої безпеки, з міста чи населеного пункту могли виїхати також друзі, далекі родичі та сусіди.

Іншими були ситуації, коли літні люди були вимушені перебувати на постійній основі в непридатних для проживання умовах, таких як квартири або підвали без опалення. Якщо житло було пошкоджено внаслідок воєнних дій, їм бракувало фінансових коштів на ремонтні роботи. Це спричинило загострення наявних і розвиток нових захворювань [38, с. 29].

Можна ще довго перелічувати критичні ситуації, у яких опинилися люди похилого віку під час війни. Однак з наведених вище прикладів вже стає зрозумілим те, що їх цифрове залучення, зв'язок і доступ до актуальної та правдивої інформації постали в контексті пріоритету фізичного виживання. Втім, якщо перед цим вони не мали базових цифрових навичок, то навіть за бажанням їх терміново освоїти, вони не могли справитись з цим завданням, адже відчували заплутаність і розгубленість перед безмежним простором даних [9, с. 12]. Так, за матеріалами міжнародної агенції новин Reuters, за перший рік війни з усіх жертв було задокументовано найбільшу частку осіб літнього віку ($\frac{1}{3}$ від всіх підтверджених випадків, що становить 1346 осіб) [27].

Для того, щоб отримати всебічне розуміння цієї проблемної ситуації, варто проаналізувати розвиток цифрової грамотності літніх людей до війни та після її початку.

Тож, як зазначав український дослідник М. Кухта, до повномасштабного вторгнення Росії цифровий розрив у соціологічних дослідженнях розглядався як наслідок низького рівня їх матеріального забезпечення [18, с.45].

В той час, як О. Пищуліна під час розгляду даного питання звертала увагу на велику різницю між покриттям інтернету у містах і у селах/ районних центрах. Вона стверджувала, що цифрова компетентність для літніх людей априорі не може бути актуальною, коли близько 60% сільської місцевості взагалі не під'єднані до мережі [14, с.11]. Крім того, Пищуліна підкреслювала,

що створення програм з набуття цифрових навичок, якщо і було – то стосувалося завжди найбільших міст, в той час, як у менших містах і селах у розвитку була постійна прогалина (2020 рік) [6, с. 80].

В. Федюк розглядала це питання з тієї думки, що літні люди вважають себе непрофесіоналами у сфері цифрових технологій. Тому вони навіть не прагнуть спробувати розв'язувати свою проблему самостійно і перекладають тягар відповідальності за своє життя на державу, місцеву владу, сім'ю або соціальних робітників. Дослідниця підкреслювала, що така поведінка вказує на недовіру людей похилого віку до самих себе і до своїх можливостей. Крім того, це зупиняє їх перед розвитком і здобуттям цифрових навичок [12].

Ю. Сенько звертала увагу на низьку мотивацію літніх людей до війни здобути цифрові навички, через поширену думку, що вони вже все знають і вміють. Таким чином, вони не завжди розуміють, які види діяльності можна виконувати у цифровому світі та чи потрібен він їм взагалі, адже увесь час до цього обходилися без нього і забезпечували своє повноцінне функціонування у соціумі [31]. Її міркування можна підтвердити дослідженням Міністерства цифрової трансформації у 2019 році, яке виявило, що 67% людей віком від 60 років і більше вважають навчання цифрових навичок не пріоритетним і не потрібним для себе [16].

А ось І. Терещенко та А. Наумець вказували, що місце людей похилого віку в соціокультурному середовищі до війни часто не узгоджувалося з універсальними стандартами міжнародного рівня. В Україні у даної групи не було так багато соціальних ролей і культурних видів активностей – їх спосіб життя був досить обмеженим. Розширити його за допомогою інформаційних технологій вони також не могли, адже більшість проєктів розвитку цифрової грамотності були орієнтовані на молодих споживачів [27].

Так, було знайдено лише дві ініціативи. У 2019 році була створена онлайн-школа для розвитку мобільної грамотності від компанії Київстар, яка містила короткі відеолекції з покроковими вказівками [29, с.15]. Охочим потрібен був будь-який електронний пристрій, підключений до мережі.

З усім тим, парадоксальність ситуації полягала в тому, що для перегляду зазначених уроків необхідно було володіти навичками користування цифровим девайсом. Однак потенційними споживачами цього інформаційного контенту були ті люди старшого віку, які не мали цих навичок і тому не могли під'єднатися. Тому стало зрозумілим, що ця проблема вимагає інше, альтернативне рішення.

Ще одним був локальний проєкт громадської організації "Суспільство і право" у 2021 році у м. Львів, який також охоплював знання мобільних платформ. На зустрічах підіймалися теми про користування інтернет-банкінгом, електронною поштою, навігаційними картами тощо. Учасники вчилися виявляти, критично відбирати та застосовувати знайдену інформацію [5, с. 22]. Даний проєкт мав свої позитивні результати, але до нього було залучено незначну частку людей похилого віку, що означає – проблема залишилась не вирішеною.

Переходячи до питання здобуття цифрової грамотності літніх людей після початку війни, то існує декілька думок щодо даного процесу.

Так, керівниця Національного проєкту з медіаграмотності "Фільтр" М. Дорош розмірковувала про те, що інвестування коштів у цифрову освіту для літніх людей у рамках воєнного часу може здатися не раціональним рішенням; таким, що є "не на часі". Адже цей фінансовий ресурс можна вкласти у нагальні потреби армії. Однак, наразі по всій Україні відбувається швидкий розвиток цифрових технологій. Цифрова культура тепер включена в усе, від державного управління до приватного спілкування. Тож, якщо ми прагнемо забезпечити рівні права для всіх демографічних груп, важливо просувати цифрову освіту серед цієї категорії людей [19, с. 25].

М. Дорош також зазначала, що під тиском війни літні люди відчували необхідність підтримки психічного здоров'я саме у цифровому світі, адже інтернет став найдоступнішим джерелом. Раніше для них це не було характерно – вони виростили за часів Радянського Союзу, коли існувала умовна заборонена проявляти емоції, само рефлексувати щодо власного життя. Однак,

зараз під час війни механізми психічної адаптації почали виявляти ознаки перевантаження. Людина стала безпорадною навіть перед незначною зміною обставин. В такому стані неможливо було прийняти раціональних рішень та забезпечити ефективні способи реагування на небезпеку. Тому, підтримка психічної рівноваги для людей похилого віку стала більш важливою, а в результаті – і здобуття цифрових компетенцій [22, с. 167].

Також, на думку М. Дорош додатковим чинником, яким підштовхнув пенсіонерів цифровізуватися стала потреба перевірки інформації. До війни та на її початку їх бульбашка у найкращому випадку складалася з радіо, телебачення, сім'ї та друзів. Найбільш проблематичною була ситуація тих, у кого близькі являлись єдиним джерелом актуальних новин. Адже у випадку передачі інформації з вуст в уста все залежало від суб'єкта впливу. А саме – від інтерпретації та розуміння почутого/ побаченого. Отже, існувала велика ймовірність того, що старші люди не отримують необхідних правдивих даних [22, с.171].

Підтвердження цього можна знайти у дослідженні некомерційної організації HelpAge International та дослідницької агенції Info Sapiens щодо досвіду людей похилого віку під час війни. Отож, близько 30% опитаних зауважили, що їм потрібен доступ до інформації, але через певні причини вони не можуть його отримати. Лише 5% зазначили, що мають таку можливість (2023) [35]. Отже, як бачимо, щоб вижити під час війни, літнім людям необхідно розширити своє коло джерел і навчитись ретельно їх перевіряти. Тому, вони стали проявляти більшу зацікавленість у цифровій грамотності.

Проаналізуємо надалі теоретичні погляди іншого українського науковця В. Петрика. Він стверджував, що зараз війна відбувається не тільки на полі бою, а є і різні її форми, наприклад, інформаційна війна. В такому випадку інформація може вийти з-під контролю держави, легко перетнути її межі та бути миттєво поширеною в медіасередовищі. За допомогою неї можна формувати вигідну думку для ворога, управляти свідомістю людей і здійснювати певні маніпулятивні техніки. Тож, на думку вченого, літні люди,

які вже усвідомили свою вразливість перед інформаційним простором, формують чіткіше бажання навчання цифровій грамотності [21, с. 55].

У цьому контексті варто згадати висловлювання теоретика Мартіна Лібікі, який досліджував інформаційну війну як одну з форм гібридної війни: "Завданням інформаційної війни є знищення не фізичної сили, а соціуму" [7, с. 283]. Це ще раз підкреслює те, що без цифрової грамотності літні люди в прямому сенсі не зможуть вижити під час війни. Тож, потенційно вони повинні бути в ній зацікавлені.

Водночас щоб розширити розуміння ситуації, пропоную ознайомитися не тільки з поглядами українських дослідників, а також звернути увагу на думки іноземних вчених щодо даної проблеми. Так, Хірокі Накамури та Хісао Умекі описували війну як надзвичайну ситуацію, події якої неможливо передбачити з точністю. [37]. Тому, за їхньою думкою, кожен громадянин, включаючи людей старшого віку повинен володіти такими вміннями:

- Вміння швидко отримувати інформацію та звітувати.
- Вміння співпрацювати з навколишнім товариством.
- Здатність нотувати географічні, демографічні та соціальні умови, пов'язані з національною обороною.
- Здатність підвищити обізнаність про поточну ситуацію серед тих, хто немає такої можливості.
- Вміння засвоювати навколишню місцевість [37, с. 51].

Як бачимо, усі ці дії напряму пов'язані з доступом до інформаційної мережі. Тож, першим невідкладним завданням під час воєнного конфлікту для всіх громадян є освоєння цифрового простору.

Також у даному контексті було б цікавим розглянути теоретичні погляди шведського вченого М. Еріксона, який досліджував цифрові навички людей під час кризи та готовність реагувати на надзвичайні ситуації (2023). Варто зазначити, що він не аналізував сучасну війну в Україні та не брав літніх людей як вибірку для свого дослідження, однак його ідеї мають прямий зв'язок з подіями, у яких ми опинилися після 24 лютого. Адже зараз відбувається криза,

яка впливає на людей у величезних масштабах і після якої ми будемо мати довгострокові наслідки протягом років чи навіть десятиліть.

Тож, М. Еріксон стверджував, що готовність управляти своїм життям під час надзвичайної ситуації або, навпаки, – покладати великі надії на отримання негайної допомоги від когось іншого залежить від рівня цифрових навичок громадян [44, с. 93].

Так, наприклад, готовність до надзвичайної кризової ситуації на індивідуальному рівні означає повне усвідомлення особистістю потенційної загрози, що своєю чергою пов'язане з використанням цифрових технологій. Бо перед цим вона здійснила пошук інформації, прочитала і критично відібрала для себе необхідні дані [44, с. 122].

Іншою важливою передумовою для індивідуальної готовності за Еріксоном є думка людини про самоефективність під час надзвичайної ситуації. Тобто, переконання людини у тому, що вона зможе виконувати певну поведінку за певних обставин. Однак, самоефективність також напряму залежить від того, чи включена людина у сучасний цифровий світ і чи зможе вона особисто знайти розв'язання своїх проблем. В цьому контексті вчений додає, що люди повинні розуміти важливість розподілення відповідальності за особистий захист між собою та державою, а не покладатися лише на державу [44, с. 124].

Останнім для стійкості та підвищення готовності вчений визначає соціальні зв'язки, адже вони відіграють вирішальну психологічну роль, сприяють довірі та співпраці з іншими людьми. А також – мають вагомое значення для підготовки до катастроф, реагування на них та відновлення після них. Він зазначає: "Якщо у вас є спільнота, ви можете бути частиною чогось більшого, ніж ви самі" [44, с. 137]. Але ж, для побудови соціальних зв'язків під час надзвичайних ситуацій також потрібен інтернет та цифрова грамотність.

Під час розгляду останнього фактору він розглядає та іншу сторону питання. Цифрові технології так само як покращують соціальну взаємодію, можуть призводити до дезінформації, соціальної поляризації. Адже сучасний

цифровий світ наповнений конфліктами та крайніми ідеологічними позиціями. З такої думки, цифровізація може призвести до фрагментації соціальних зв'язків або до повного їх руйнування, що є дуже небезпечним під час ризикових та непередбачених ситуацій [44, с. 138].

Підсумовуючи теорію М. Еріксона, можна виокремити три типи відповідальності під час кризових надзвичайних ситуацій – особисту, спільну та розподілену, які так чи інакше пов'язані з розумінням цифрових технологій. Для наочного розуміння продемонструємо їх у "Трикутнику відповідальності", який зображений на Рисунку 2.

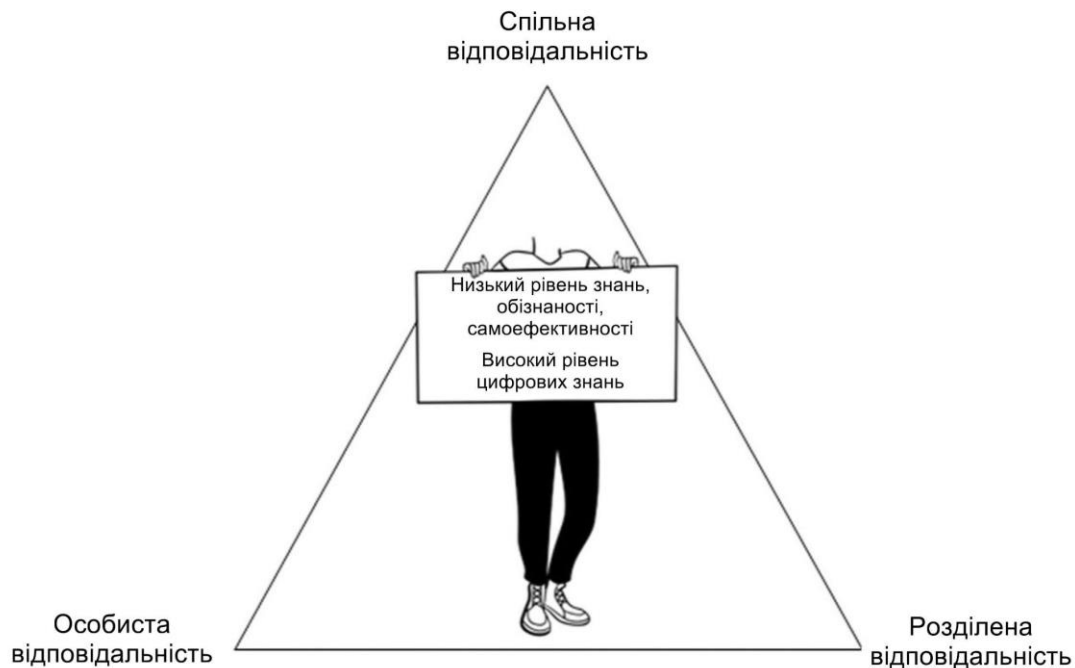

Рисунок 2. Трикутник відповідальності

Тож, після розгляду теорії М. Еріксона, повернемося знову до контексту розвитку цифрових навичок літніх людей під час війни.

Попри позитивні зміни та більшу усвідомленість людей старшого віку під час війни, були ті сфери, де змін взагалі не відбулося – це рівень фінансового забезпечення літніх людей, їх місце в соціокультурному середовищі та упереджена думка про свій непрофесіоналізм.

Так, історично, низький рівень пенсій в Україні ставив пенсіонерів у складні життєві обставини. Тож і зараз, у період військового конфлікту попри

те, що держава збільшила пенсійні виплати на 14%, сталося зростання загального рівня цін на 27%, що майже вповнину більше попереднього значення (2023) [29]. Внаслідок цього, у людей старшого віку знизився їх купівельний потенціал. Вони вдавалися до економії та насилу могли задовольнити їх базові потреби, не кажучи вже про потреби купівлі цифрових гаджетів чи проходження курсів з медіаграмотності.

Що стосується соціокультурного контексту, то під час війни літні люди так само є обмеженими у своїх правах. Вони продовжують зазнавати складнощів у виконанні своїх рутинних соціальних обов'язків (підтримка сімейного господарства, догляд за онуками), але на це впливають вже новостворені в сучасних умовах фактори:

- Обмежена мобільність через загрозу для життя;
- Знижена мотивація та енергія враховуючи події навколо;
- Соціальна ізоляція та втрата зв'язку з рідними [5, с. 139].

Що стосується стереотипу про непрофесіоналізм і покладання обов'язків за своє життя на інших, то ця ситуація наразі також є сталою.

Наступним розглянемо, чи змінилася кількість можливостей для розвитку цифрової грамотності літніх людей. Нагадаємо, що до збройного конфлікту при пошуку було знайдено лише два короткочасних інтенсивних курси. Однак, з початком війни подібних ініціатив стало значно більше. При чому, в онлайн і в офлайн форматах. Наприклад, була запущена серія освітніх серіалів на вебпорталі "Дія", які допомагають опанувати цифрове середовище:

- "Базові цифрові навички для людей елегантного віку" [21];
- "Базові цифрові навички. Сезон 1" [22].
- "Базові цифрові навички. Сезон 2" [23].
- "Базові цифрові навички. Сезон 3" [24].
- "Обережно, кібершахраї" [29].
- "Цифрові технології для людей з інвалідністю"[18].
- "Онлайн-безпека для людей елегантного віку"[27].
- "Кіберняні"[26].

Відмітимо, що попри те, що літні люди скептично ставляться до вебплатформ як способу здобути нові знання і підвищити свою обізнаність, у цьому випадку розробники освітніх серіалів звернули увагу на спосіб подання інформації, який би міг зацікавити дану групу. Вони запросили впливових осіб, які широко сприйняті літніми людьми та мають певний авторитет, наприклад: Ольгу Сумську, Надію Матвєєву, Руслана Ханумака. Для ефективного навчання старшого покоління інформація подавалася у звичайній, спрощеній формі. Також забезпечувалося чітке пояснення кожного кроку або поняття. Це значно змінило їх ставлення до онлайн навчання – вони перестали відчувати себе відстороненими.

Також важливим є звернути увагу на те, що під час війни Міністерство цифрової трансформації України встановило глобальні супутникові системи Starlink у тих місцях, де через активні військові дії або повітряні атаки доступ до мережі був знищений або стабільного підключення взагалі ніколи не було (наприклад, в деяких селах і районних центрах) [36]. Тож можна припустити, що завдяки цій ініціативі цифровий дисбаланс всередині країни зменшився, хоча на цю мить поточних досліджень про це немає.

Після розгляду поточної ситуації щодо цифрових компетенцій літніх людей та врахування минулого стану справ, який був до повномасштабної війни, варто звернути увагу на кілька важливих чинників, які відображають нагальну потребу літніх людей мати ці навички:

- Купівля товарів першої потреби через Інтернет.
- Активна громадянська участь у мережі.
- Пошук соціальних груп за інтересами.
- Доступ до актуальних новин та аналітичного огляду ситуації на фронті.
- Зв'язок з органами державної влади та місцевого самоврядування.
- Електронні державні послуги (портал "Дія" на початку 2022 року доповнив список послугами "Оформлення допомоги для ВПО"; "Компенсація за пошкоджене майно", "Переказ грошей для армії", "Допомога по безробіттю").

- Оплата комунальних послуг.
- Цифрове зарахування пенсійних виплат.
- Знайомство з культурою і звичаями того регіону, у якому опинилася людина похилого віку (у разі міграції).
- Відновлення розірваних зв'язків, спричинених переїздом або військовою окупацією.
- Участь у волонтерських ініціативах.
- Пошук рідних, загублених під час війни.
- Сповіщення про небезпеку (у випадку коли у місці перебування людини погано чути сирени).
- Інформування ЗСУ про пересування ворожої техніки через спеціально розроблений державою чат-бот "єВорог".
- Вивчення державної мови.

Так, в інформаційному світі при наявності потрібних знань літня людина може вирішити як свої соціальні питання, так і психологічні, що виникли внаслідок війни. Крім того, цифрова мережа дає змогу знайти при потребі як і одноразову допомогу, так і довготривалу підтримку; як групові, так і індивідуальні практики.

З розвитком цифрових компетенцій літня людина може ручатися за розв'язання багатьох проблем, створених війною, самотійно. Але для цього їй потрібно сформулювати конструктивне ставлення до життя, усвідомити в першу чергу свою відповідальність за власні дії, а потім вже відповідальність її сім'ї та держави. Це зовсім не означає, що люди поважного віку, маючи цифрові навички, повністю відмовляються від допомоги інших. Навпаки, вони стають певного роду партнерами, які самі приймають рішення і співпрацюють в онлайн-середовищі.

Відтак, психологиня Л. Найдьонова зосереджувала свій погляд на тому, що українське суспільство недооцінює пенсіонерів з їхнім широким досвідом життєвих випробувань. Загал відкидає гіпотезу про те, що літні люди можуть сприяти розвитку культурного знання, ділитись своїми надбаннями в

цифровому просторі. Однак, вчена запевняє, що, так само як і після довготривалих інформаційних обмежень у часи Голодомору, так і під час інформаційної ізоляції у період війни – історії літніх людей можуть стати каналом правдивої відомості про цей час, тож їх не варто знецінювати [35].

Ще однією перевагою цифрової обізнаності літніх людей є те, що таким способом вони звільнять від навантаження значну кількість спеціалістів, яких можна було б інтегрувати в інші соціальні простори, що є критично важливим в умовах війни [35].

Отже, як бачимо, лише ті люди старшого віку, які живуть "цифровим життям" зможуть пристосуватися до такої кризової та непередбаченої ситуації, як війна. Їх цифрова компетентність буде впливати на прийняття кращих рішень – вона буде спонукати їх досліджувати, аналізувати та порівнювати перед тим, як вирішити свій курс дій. Також вона допоможе зменшити вплив ризиків від воєнного конфлікту. Однак, назустріч розвитку цифрових знань та навичок людей похилого віку стають перешкодою багато чинників (вікові особливості, нав'язані стереотипи, фінансовий ресурс, відношення держави, низький перелік програм для навчання, самі воєнні дії), які не дають рухатись вперед. Тож актуальним є пошук нових шляхів розв'язання проблеми.

Висновки до розділу 1

У даній роботі цифрову компетентність визначено як впевнене та критичне використання цифрових технологій за допомогою ґрунтовних знань, умінь та навичок для вирішення різноманітних завдань у професійній діяльності, навчанні, особистому й суспільному житті. Вона є трансверсальною, тобто застосовною у різних сферах і складається з трьох компонентів: інформаційно-комунікаційного, мотиваційного та компоненту відповідальності.

Розглядаючи рівень цифрової грамотності людей похилого віку, було виявлено, що у більшості з них він низький, таким чином призводить до їх

соціального та економічного виключення. Причинами цього є небажання змінювати звички, стереотипи, фізичні та когнітивні зміни, фінансові труднощі тощо. Особливо ситуація ускладнилася в умовах повномасштабної війни в Україні, коли цифрове залучення стало питанням виживання для літніх людей, які опинилися в критичних обставинах.

Тож було проведено порівняльний аналіз цифрового залучення даної категорії до воєнного конфлікту та після, який показав, що до війни причинами цифрового виключення літніх людей було низьке матеріальне забезпечення, відсутність інтернету, стереотипи, місце у соціокультурному середовищі. А також недостатня кількість ініціатив з навчання. Після початку війни, під її впливом літні люди усвідомили цінність цифрових технологій для вирішення низки проблем: пошуку товарів, психологічної підтримки, отримання необхідної інформації тощо. Тож, інтернет у період війни став найдоступнішим джерелом, яке могло допомогти вирішити багато утворюваних проблем. А держава забезпечила доступ до мережі, однак фінансове забезпечення та соціокультурне середовище для літніх людей не змінилися.

Також з'явилося більше ініціатив з навчання цифрових навичок, зокрема безкоштовні освітні серіали на порталі "Дія". Однак проблеми досі залишаються, і для адаптації літніх людей до умов є лише одна можливість – це набути їм цифрових компетенцій.

Отже, практичну частину буде присвячено аналізу здобуття цифрових компетенцій літніми людьми під час війни, розглядаючи кейс Університету третього віку "Протон".

РОЗДІЛ 2. РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТУ ТРЕТЬОГО ВІКУ "ПРОТОН" У ПІДВИЩЕННІ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ

2.1. Аналіз підходів та методів навчання цифрової компетентності

Розглянувши теоретичну частину роботи, можна встановити, що поглиблені знання про те, як використовувати цифрову компетентність у реальному житті вкрай необхідні кожному індивіду. Зокрема, вони необхідні тим, хто прийняв рішення залишитися на території України в умовах збройного конфлікту. Адже цифрові навички не лише допомагають розвиватися та покращувати своє життя, але ще й дозволяють частково уникнути неминучих ризиків, пов'язаних з війною.

Тож у практичній частині ми вирішили проаналізувати кейс, пов'язаний з навчанням літніх людей в університеті третього віку "Протон" [16]. Адже він забезпечує довготривалу освіту, тобто це не короткочасний курс і є поширеним у всіх великих містах України, тобто має більш масштабний характер і чіткі правила та підходи до навчання (а саме це нам і потрібно для дослідження даної проблеми). Варто зазначити, що даний проєкт містить багато напрямків навчання, але у цій роботі ми розглянемо навчання цифрових компетентностей людей старшого віку.

Перш ніж переходити до нашого дослідження, ознайомимося ближче з даним проєктом. Загалом університети третього віку – це глобальна міжнародна ініціатива створена для того, щоб літні люди набували нових знань або систематично повторювали вже наявні, щоб продовжити свою життєдіяльність і забезпечити активну участь у суспільстві. В Україні вони діють у центрах надання соціальних послуг, у закладах вищої освіти чи під їх керівництвом. Їх цільовою аудиторією є люди пенсійного віку від 60 до 75 років. Освітня програма складається з трьох блоків: лекцій; активних і творчих занять; практичних занять (куди власне і входить навчання цифрових технологій).

Розглядаючи сучасну українську систему університетів третього віку, можна говорити про те, що їх функції під час війни значно розширилися і наразі становлять не лише освітню складову, а й інтегративну, просвітницьку, психологічну, соціальну, комунікативну, терапевтичну, відновлювальну, пізнавальну. Тобто, це не просто середовище для навчання, а місце, де можна знайти людей зі схожими потребами, обмінятися життєвим досвідом, знайти свої методи підтримки, виробити нові культурні практики, розвинути своє почуття незалежності.

Так, особливої актуальності під час війни набув освітній курс "Інформаційно-комунікаційні технології", адже для багатьох людей старшого віку навчання цифрових технологій стало першочерговим завданням для того, щоб адаптуватися до сучасних умов життя. Розширилася і програма курсу – до неї додалися нові теми, які враховували нові споживчі практики, пов'язані з поточними військовими діями. Наприклад, було виключено теми про заповнення таблиць в Excel і роботу з принтером – їх замінили практичними уроками з кібербезпеки, медіаграмотності та електронної охорони здоров'я. Так, у 2023 році вона стала враховувати дев'ять тем:

- Основи роботи з ПК.
- Робота в середовищі MS Windows.
- Основи роботи в Інтернет-просторі.
- Робота з основними сервісами Google.
- Електронна пошта.
- Робота з сервісом Google Диск.
- Робота з типовими додатками в середовищі операційної системи MS Windows.
- Робота з периферійними пристроями.
- Безпека під час роботи з комп'ютерними технологіями [2].

Наступним пропоную розглянути методи, які використовувалися під час навчання у межах даної програми. Так, одразу варто зазначити, що люди літнього віку – особлива категорія, у якої сформований широкий арсенал

життєвих уроків. Тобто, вони мають чіткі установки, які важко змінити. Таким чином, їх має бути використано як ресурс для навчання.

Крім того, той факт, що вони самостійно прийшли в університет, свідчить про усвідомлене рішення, яке полягає у бажанні впоратися зі своїми важливими проблемами під час війни за допомогою нових умінь та знань. Тому, вони не будуть відкладати практику отриманого на потім, а навпаки – будуть шукати можливі методи використання набутих компетенцій негайно. Тож, з цього слідує, що ключова роль у здобутті нових знань належить тільки людині похилого віку. Викладач лише направляє і консультує під час процесу.

Останнім, але не менш важливим є те, що спільнота старших людей не є однорідною за своїм складом. У її учасників можуть різні проблеми зі здоров'ям, по різному розвинена розумова активність. Також вони можуть мати різний психологічний стан, економічне становище і загалом – життєву ситуацію, у якій на цей час опинилися. Таким чином, методи та підходи для їхнього навчання значно відрізняються від інших (наприклад, від тих, які використовують для молодого покоління).

Відтак, одним з основних методів, є адаптація освітньої системи: студентам надається можливість цілеспрямовано вибрати ті курси, які відповідають їх інтересам і обставинам наразі. Наприклад, літні люди, у яких родина під час війни виїхала з міста чи країни в пошуку безпеки, побачили інтерес у курсі "Інформаційно-комунікаційні технології", що міг би допомогти опанувати соціальні мережі та підтримати зв'язок з найближчими.

Також старших людей залучають до того, щоб вони не просто досягали цілей курсу і виконували поставлені завдання, а формували програму разом з викладачами. У такий спосіб, фахівці можуть ознайомитися з індивідуальними проблемами для кожного учасника і розробити наповнення курсу, яке буде відповідати побажанням цільової аудиторії [4, с.166].

Наступним є запровадження сертифікатів після проходження освітньої програми [28, с. 17]. Даний підхід був використаний для того, щоб визнати досягнення і прогрес літніх людей на формальному рівні. Розглянемо

ситуацію коли він може знадобитися.

У більшості випадків пенсіонерів не хочуть брати на роботу/ підробіток через їхній вік. Однак, документальне підтвердження проходження певного курсу може слугувати соціальним визнанням серед роботодавців (а також сім'ї та однолітків). Таким чином, шанси працевлаштуватися виростають у декілька разів. До того ж навіть якщо індивід немає такого бажання, отримавши сертифікат, у нього збільшиться рівень мотивації та підвищиться самооцінка, що є важливим для психологічного здоров'я в умовах війни. Крім того, підкреслимо, що сертифікати допомагають структурувати навчальний процес так, щоб засвоєння матеріалу відбувалося послідовно і без перевантаження зайвою інформацією.

Додатковим методом, який також варто розглянути у даному контексті є орієнтація під час навчання на практичне і самостійне використання знань [14]. Адже у даної групи людей є стійке переконання, що без викладача вони не здатні впоратися з майбутніми ситуаціями та виконати таку ж послідовність кроків вдома.

До прикладу, під час вивчення цифрових навичок в університеті студенти можуть мати високі результати та легко функціонувати в мережі. Однак, повертаючись додому їм страшно натиснути не на ту кнопку, перейти не за тим посиланням. Вони бояться бути введеними в оману тими людьми, яким це вигідно і не відчують контролю своїх дій спеціалістом. У такому випадку, якщо навчання буде більшою мірою орієнтоване на практику – зросте віра студентів у свої вміння і збільшиться їх залученість у цифровий світ. Для дієвості даного підходу працівники університету пропонують умовно розподілити практичні завдання з курсу цифрової грамотності на три категорії:

- Повторення елементарних вправ, які допомагають літнім людям позбутися страху перед цифровими технологіями (вправи для моделювання їхнього мислення і підвищення продуктивності під час роботи в інтернеті).

- Вправи для взаємодії та кооперації з іншими людьми в інформаційному середовищі.
- Вправи для створення власних цифрових компонентів.
- Вправи для аналізу досвіду використання цифрових технологій (виявлення своїх сильних та слабких сторін) [9, с. 131].

Останнім з розглянутих підходів, на якому треба наголосити і який ми вже частково згадували раніше – це поєднання різних форм роботи. Крім звичайних занять, до університету запрошуються експерти. До того ж навчання пропонується як у невеликих групах, так і за допомогою індивідуальних консультацій у разі потреби [2, с. 147].

Але, тут варто додати, що ці методи не принесуть жодної користі, якщо літня людина не буде працювати з набутими знаннями та навичками самостійно. Якої б високої репутації не мав запрошений лектор, якщо індивід не відшукає способи використання набутих знань у реальному житті – він залишиться на тій самій стадії розвитку.

Для наочної демонстрації проілюструємо всі вище розглянуті компоненти освітньої програми у вигляді схеми (Рисунок 3). Це допоможе нам зрозуміти, як вони між собою пов'язані та на яких принципах функціонує університет третього віку "Протон" під час війни.

Рисунок 3. Компоненти освітньої програми

Тож зараз повернемося до нашого дослідження. Його метою було виявлення стану, проблем і перспектив розвитку цифрової компетентності людей віком 60 + під час війни. Період його проведення: з 29.03.2024 по 17.05.2024.

На початку була створена скринінгова анкета для швидкого та ефективного відбору респондентів, які мають необхідний досвід та характеристики для нашого дослідження (Додаток А).

Однак, основним методом збору даних було обрано глибинні інтерв'ю (гайд наведено у Додатку Б). Ми сфокусували увагу саме на цьому методі, адже він дозволив отримати детальну інформацію про досвід, думки, переживання та оцінки респондентів щодо набуття цифрових навичок під час війни. До того ж, під час інтерв'ю можна було поставити уточнювальні запитання та заглибитись в конкретні аспекти, які є важливими для розв'язання цього проблемного питання.

Так, об'єктом дослідження стали люди похилого віку, які є студентами університету Третього віку і проходять освітній курс "Інформаційно-комунікаційні технології" у місті Полтава.

В той час, як предметом – цифрова компетентність людей похилого віку, що долучені до освітнього курсу "Інформаційно-комунікаційні технології" і проходять навчання у місті Полтава під час війни.

Дослідження було поділено на шість тематичних блоків, тому, завданнями відповідно стали:

- Визначити об'єктивне і суб'єктивне сприйняття літніми людьми поняття "цифрова грамотність".
- Зрозуміти, який вплив війна здійснила на потребу мати цифрові компетенції літнім людям.
- Проаналізувати ситуацію з використанням державних цифрових послуг, соціальних медіа, онлайн-ресурсів для пошуку допомоги.
- Оцінити рівень задоволеності студентів щодо доступності та ефективності навчання в університеті Третього віку.

- Визначити конкретні випадки або ситуації, коли студенти відчують незадоволення чи зустрічаються з труднощами під час навчання цифрових навичок.
- Виявити, які області респонденти пропонують покращити для їх позитивного досвіду навчання цифрових навичок в університеті третього віку.
- Дослідити, які поради чи стратегії респонденти пропонують для розвитку цифрових навичок літніх людей в цілому (на рівні держави, місцевого самоврядування, соціальних і освітніх установ).

В опитуванні взяли участь 8 студентів університету третього віку "Протон", серед них було 6 жінок та 2 чоловіки. Кожен з них мав вищу освіту і їх минула робоча діяльність була пов'язана з такими сферами: викладанням, медициною, державною службою, нерухомістю, логістикою, перекладанням документів. За віком найстаршому респонденту було 81 рік, а наймолодшому – 64 роки. Деякі з зустрічей проводилися офлайн, а деякі з них – онлайн через неможливість особисто зустрітися з респондентом. Але, на якість відповідей цей фактор не вплинув.

Під час кожного з етапів дослідження ми дотримувалися принципу анонімності та конфіденційності отриманих даних. Респондентам було повідомлено, що від отриманих відповідей не буде залежати якість надання освітніх послуг або подальше ставлення працівників до них. Також ми зазначили, що не існує правильних чи неправильних думок, є їхня думка, яка дуже цінна для нас. Тож, це дало змогу підтримувати довірливу атмосферу протягом усієї зустрічі та отримати чесні, щирі відповіді (у Додатку В наведені посилання на транскрипти всіх інтерв'ю).

Також задля отримання правдивих відповідей були використані наступні інструменти під час опитування:

- Пошук словесних асоціацій та перших вражень користувачів, що допоможе зрозуміти їх справжні думки, внутрішні почуття, емоції щодо досліджуваного питання.

- Дослідження емоцій користувачів при першій згадці про поліклініку.
- Проекція даної ситуації на іншу людину, щоб дізнатись її не спотворене ставлення і хід думок.
- Метод "5 Why", який полягає у послідовних питаннях "Чому?" для встановлення кореневих причин проблеми.

Також варто додати, що для блоків "Державні цифрові послуги під час війни", "Використання соціальних медіа під час війни" "Пошук допомоги під час війни" було визначено декілька критеріїв, за якими будуть вимірюватися результати дослідження:

- Пізнавальний – як багато знань респондент має у даній сфері.
- Експлуатаційний – чи присутні у нього навички користування цифровими технологіями у даній сфері.
- Психологічний – які установки має респондент щодо використання цифрових інструментів у даній сфері.
- Мотиваційний – чи готовий респондент здобути або покращити свої цифрові навички та вміння у даній сфері.

Тож, пропоную ознайомитися з результатами дослідження у наступному розділі та зрозуміти, якими детермінантами обмежується або посилюється використання цифрових технологій літніми людьми в умовах воєнного конфлікту.

2.2. Результати дослідження ефективності програм підвищення цифрової компетентності учасників університету

Після ретельного огляду підходів і методів навчання цифрової компетентності в університеті, а також ознайомлення з методологією проведеного дослідження, перейдемо до самого аналізу. Це допоможе нам зрозуміти складність ситуації, в якій опинилися літні люди під час війни.

Перше, на що слід звернути увагу – лише 2 респонденти навчалися на факультеті "Інформаційно-комунікаційні технології" до війни. Водночас 6

респондентів долучилися до університету під час повномасштабної війни. Вони поділились думками, які виникали під час прийняття цього рішення:

- "Я ніколи не мала потреби користуватись Інтернетом, однак була змушена почати вчитися. Всі мої родичі та друзі виїхали за кордон або в більш безпечні місця України".
- "У час постійної небезпеки я хотіла мати широкий доступ до інформації".
- "Я зрозуміла, що з потоком негативних новин я не можу дати собі раду і впоратися зі своїм психологічним станом".

Тож згідно з наведеними відповідями, можна окреслити основні причини прийняття цього рішення: потреба в доступі до інформації та розумінні поточної ситуації в країні; необхідність підтримувати психологічний стан та впоратися з негативними емоціями; потреба в орієнтації на новому місці та доступі до послуг; відчуття ізоляції та бажання підтримувати зв'язок з родичами та друзями, які виїхали в безпечніші місця.

Тобто бачимо, що опитані, які доєдналися до навчання цифрової грамотності після початку війни мали бажання закрити різного роду проблеми.

Наступним було з'ясовано, які моменти у навчанні цифрових навичок їм подобаються, а які заважають навчальному процесу. Так, майже всі опитані назвали ефективним принцип варіативності навчання. Їм подобається, що викладач може регулювати наповнення занять залежно від запитів респондентів. Один з них зазначив: "Особливо корисним це є в умовах непередбачуваності війни, коли не знаєш, що буде завтра." (Респондент № 4).

Також, деякі наголошували на професіоналізмі викладачів. Наприклад, Респондент № 6 поділився своїми враженнями щодо навчання: "Тетяна Миколаївна, ой, як вона веде цифрові компетентності. Це, взагалі, потолок. Я ось ходжу і я, мабуть, буду ходити до неї все життя. Розумієте, межі досконалості немає".

До того ж опитані демонстрували свою обізнаність в відповідних методах викладання. Це можна було простежити у таких думках: "В методиці

викладання, яка поширюється в нашому університеті, вже закладено, хто є цільовою аудиторією і як вона може сприймати інформацію. Що це не студент, 18 років, у якого ще не мазано нічого. А тут вже людина з великим багажом досвіду".

Що стосується чинників, які заважають здобувати нові знання, то декілька осіб назвали безперервні повітряні тривоги. Вони зазначили, що хоч навчання і продовжується в укритті, ти постійно очікуєш чогось поганого і не можеш сфокусуватися на уроці. Але це пов'язано з загальною ситуацією по всій країні та не є результатом діяльності навчального закладу. За їх думкою, якщо людина має бажання засвоювати нові знання, до цієї ситуації можна пристосуватися, але – не можна змінити.

Стосовно університету, то Респондент № 2 зазначив про нерезультативність одного з запропонованих методів: "Викладачі радять робити нотатки щодо кроків дій, які можна використати згодом. Однак цей варіант не стійкий, адже у цифрових технологіях відбуваються швидкі зміни і нотатки втрачають свою актуальність. У випадку, коли ти щось забув, до них не можна буде повернутися через деякий час". На нашу думку, це важливе уточнення і, можливо, університету потрібно переглянути свою методику навчання.

Ще один (Респондент № 1) не підтримував навчання від запрошених спеціалістів з інших міст і областей України, пояснюючи це наступним чином: "Я не сприймаю того, що вони кажуть. Вони для мене чужі і я не особливо їм довіряю". Тож, це також може слугувати для університету думкою, на яку треба звернути увагу.

Переходячи до наступного блоку опитування, ми дослідили, що всі респонденти знають про поняття "цифрова компетентність" і у найпоширенішому випадку описують її як "вміння працювати з гаджетами, комп'ютерами, телефонами, різними технічними винаходами". Однак, одночасно, вони розуміють дане поняття на базовому рівні і їм важко виділити більше, ніж три складові ("робота з інформацією, комунікація, безпека"). Це

свідчить про те, що відвідуючи заняття, їх знання зростають, але не дуже швидкими темпами. Всі вони знаходяться на початковому рівні користування цифровими технологіями, тому, виникає питання, чи зможуть вони з таким рівнем знань задовольнити їх потреби, які виникають в умовах війни.

Більшість при згадці цифрової компетентності має позитивні асоціації (навчання протягом життя, розширення інтересів, незалежність, сучасність). І досвід лише одного з респондентів був пов'язаний з негативними відчуттями (невпевненість, перевантаження, стрес). З цього слідує, що опитані більшою мірою бачать у цифровій компетентності можливості для особистісного зростання, самостійності та інтеграції в суспільство.

Як виявилось, жоден з респондентів при опитуванні не міг себе назвати цифрово-компетентною людиною, однак усі погоджувались, що дані навички спрощують життя у наших реаліях. Наприклад, Респондент № 1 зазначив: "Я не досконала в цифровій грамотності. Теоретично ми всі вміємо читати, а сидати та відпрацьовувати всі ці моменти – це вже важче". Тобто, у цьому випадку бар'єром для респондента виступає практика і певна незрозумілість дій у цифровому середовищі. Але він має натхнення виправити цю ситуацію: "Маю бажання дізнатися щось нове і корисне для себе, приймати нову інформацію та впроваджувати її".

Однак, Респондент № 5 поділився з нами іншою думкою: "В силу мого віку, я не можу бути цифрово-грамотною людиною. Це більше для молодих. Але якісь певні моменти я все-таки знаю і можу поділитися з іншими". Тож, цю відповідь можна пов'язати з усталеною думкою, що цифрове середовище здебільшого створене для молоді. Таким чином, деякі літні люди з самого початку не вірять у те, що спроможні опанувати його повністю, що є серйозною проблемою під час їхнього навчання.

Також, під час дослідження було виявлено ряд спільностей у питанні "як саме респонденти могли б зрозуміти, що вони стали цифрово-грамотними". Так, вони відчули б це, якби змогли розв'язувати свої проблеми в інформаційному середовищі самостійно, без допомоги дітей чи онуків. У

такому випадку, вони б могли вільно працювали з цифровими гаджетами та не боятись того, що може статися збій у роботі будь-якого програмного забезпечення.

Різними були відповіді на питання про те, кого з близького оточення респонденти могли назвати цифрово-грамотною людиною. Так, під час відповідей вони називали молодших за них колег по роботі (2), дітей та онуків (4), працівників університету (1), волонтерів (1).

Наприклад, Респондент № 5 поділився думкою: "Моя малеча з гаджетами взагалі не розлучаються, тому дійсно є професіоналами". Однак, заглиблюючись у цей контекст, ми зрозуміли: саме ця категорія (діти та онуки) неохоче реагує на прохання літніх людей допомогти розібратися з їхніми запитаннями, адже вважають їх дуже повільними та занадто допитливими. Тож, той факт що вони є цифрово-грамотними не означає, що вони будуть пояснювати тонкощі роботи у мережі літнім людям.

В той час, як Респондент № 3 зазначав, що завжди може звернутися з питанням до волонтерів і називав їх "прикладом людей, які в умовах війни використовують свої цифрові знання на повну для суспільної користі". Це дає зрозуміти, кого під час самостійного повторення вивчених знань респонденти сприймають більше, а кого менше, до кого можуть звернутися за допомогою, а кого не будуть чіпати.

Враховуючи сучасні умови наступний блок стосувався впливу війни на потребу людей похилого віку мати цифрові компетенції. Для початку нам було важливим виявити цифрові навички опитуваних до повномасштабного вторгнення аби наочно прослідкувати зміни та набуті знання з початком війни. Тож, вони окреслювали: "пошук в інтернеті необхідної інформації", "базові користування соціальними медіа, переважно Viber, YouTube та Facebook", "перегляд новин", "використання банківської системи – огляд фінансового становища". Однак були респонденти, які зовсім не мали цифрових навичок та використовували телефон тільки для мобільного зв'язку. Тобто, загалом це базові знання та вміння або зовсім їх відсутність.

Так, нам необхідно було аби респонденти навели виклики, яких вони зазнали під час війни через обмеженість цифрових знань. Тож, вони визначили: неможливість оплатити комунальні послуги, отримати пенсійні виплати, відновити зв'язки з сім'єю, знайти загублених рідних, купити товари першої потреби, їжу та ліки. Тобто, під час війни їхні потреби зросли у декілька разів, але при цьому вони не мали необхідних знань, щоб їх задовольнити.

Якщо розглядати перешкоди, які виникали у сфері цифрових технологій під час навчання цифрових навичок то усі респонденти зіштовхнулися з подібними обставинами: погіршення пам'яті, страх небезпеки; психологічні установки, несприйняття суспільством.

Це можна побачити в таких конкретних ситуаціях:

- "Я починаю думати над тими процесами, які інші виконують без свідомих зусиль" – Респондент № 6.
- "Мені страшно, що якщо я не туди натисну, мені одразу доведеться за це заплатити" – Респондент № 4.
- "Я старомодний і це надто складно для мене" – Респондент № 7.

Отримані дані свідчать про те, що на шляху до цифрового включення усіх респондентів стримували певні перешкоди, пов'язані чи то з особистим сприйняттям цифрових технологій, чи то зовнішніми чинниками.

Наступний блок питань був пов'язаний з державними цифровими послугами під час війни. Так, виявилось, що усі респонденти пов'язують поняття "державні цифрові послуги" з державним вебпорталом "Дія". Лише 5 респондентів з 8 змогли перелічити операції, якими можуть при потребі скористуватися: "оформлення документів", "допомога для переселенців", "пошук тимчасового житла", "соціальні виплати, пов'язані з військовими діями". Інші 3 респонденти лише чули про онлайн-застосунок, але не мали уявлення, які послуги у ньому доступні.

Однак, тільки 2 респонденти мали досвід практичного використання додатка для отримання допомоги ВПО. Цей досвід вони оцінили позитивно

для себе і зазначили про економію часу та зручність отримання послуг з будь-якого місця у будь-який час. Всі інші надавали перевагу реальним фахівцям, не дивлячись на їх ознайомленість з існуванням такої можливості. Це свідчить про те, що респонденти не знайшли для себе переваг електронних послуг, не мали достатнього ознайомлення з рядом запропонованих можливостей або боялись користуватись, адже це пов'язано з їх конфіденційною інформацією.

Наступним ми запитали про використання соціальних медіа під час війни. Так, усі респонденти підкреслили, що вміють підтримувати зв'язок з іншими через соціальні медіа. Однак, у ситуаціях загрози вони можуть надавати перевагу телефонним дзвінкам, що пов'язано зі швидкістю отримання інформації. Однак, 3 респонденти могли користуватися лише одним месенджером (Viber), в той час, як всі інші (5) мали достатньо знань, щоб користуватися та іншими додатками – Facebook, Telegram, Messenger, Whatsapp, Signal. Серед більшості відповідей популярності набули Telegram і Messenger, які респонденти виділяють серед інших простотою функціонала. Однак, на нашу думку у цьому випадку справа була не в простоті, а в персональній звичці людини, бо всі додатки мають майже однаковий між собою функціонал.

Додамо, що серед факторів, які впливають на підтримку зв'язку через соціальні мережі під час війни респонденти називали: відключення світла, нестабільність інтернету, атаки ботів на мережу. З 7 респондентами з початку повномасштабного вторгнення неодноразово траплялися такі випадки. Це свідчить про те, що навіть маючи навички у використанні соціальних медіа і розуміючи послідовність своїх кроків, опитані не завжди могли бути впевненими у підтримці зв'язку через мережу у зв'язку з постійними атаками ворога.

Останнім був блок про пошук допомоги під час війни. Тож, ми вияснили, що всі респонденти потребували одного чи декількох видів допомоги. Найчастішим був запит саме на психологічну допомогу (5), далі на гуманітарну (2) і останньою за попитом була фінансова (1). Цікавим є

відмітити, що у більшості опитаних була сформована думка, що фінансову допомогу вони не зможуть для себе знайти, адже в ситуації війни є люди, які більше її потребують ("сім'ї загиблих військових", "поранені військові і цивільні", "діти-сироти", "багатодітні сім'ї"). Тобто, не зважаючи на те, що респонденти входили у категорію найбільш вразливих людей під час війни, які потребують допомоги, вони були впевнені, що їх ситуація може бути не такою критичною, і перевага буде надаватись іншим вразливим групам.

В разі психологічної допомоги, то більшість (5) респондентів залучали свої цифрові знання для пошуку ресурсів підтримки психічного стану в Інтернеті. Однак, вони цілеспрямовано не зверталися до онлайн фахівців через недовіру до їх справжніх знань. Наприклад, Респондент № 7 поділився з нами своєю думкою: "Явно не через спеціалістів. Зараз дуже багато професіоналів в лапках, які вважають себе компетентними в усіх галузях: то в медицині, то в психології, то в фінансових питаннях. Тому, це дуже серйозне питання, до кого звернутися. Якщо ти людину цю не знаєш, якщо ніхто її не рекомендував, якщо просто її знайшов...". Це ще раз підтверджує наше твердження про те, що літні люди мають слабку довіру до онлайн спеціалістів і у разі потреби будуть здійснювати пошук через справжні рекомендації від знайомих.

Що стосується гуманітарної допомоги, то з двох респондентів, які потребували її – обидва отримували її в державній адміністрації міста і не були ознайомленими з тим, як подати заявку на гуманітарну допомогу онлайн. Це демонструє той факт, що їх цифрова грамотність все ж таки є обмеженою і вони потребують більшого розвитку своїх знань для того, щоб закрити свої першочергові та другорядні потреби в умовах війни.

У кінці інтерв'ю ми попросили поділитись респондентів своїми ідеями, як можна було б покращити набуття цифрових компетентностей для літніх людей в умовах війни. Так, майже всі респонденти зазначили, що "молодим людям, які професійно займаються цифровими технологіями – треба мати трішки терпіння, щоб у людей старшого покоління прибрати страх". Крім того, опитані мали окремі побажання щодо навчання саме з молодими людьми, адже

"коли слідкуєш, як вони це все вправно роблять, швидко, не замислюючись, то, звичайно, є довіра до них" і через те, що "зараз у нас в державі існує проблема з працевлаштуванням молоді, було б дуже зручно, якби відкрилися такі курси та молодь проводила заняття".

Далі у деяких респондентів виникали думки щодо:

- "збільшення кількості освітніх програм в університеті, що стосуються цифрової компетентності" (Респондент № 1).
- "запровадження циклів програм з цифрової грамотності по телебаченню"; (Респондент № 3).
- "відкривати університети третього віку у маленьких містах і населених пунктах" (Респондент № 4).
- "проводити офлайн майстер-класи" (Респондент № 8).

Однак, були й ті, хто дотримувався думки, що новостворених ініціатив для літніх людей вистачає, зокрема університет третього віку робить все для розширення їх знань. Так, наприклад, Респондент № 2 зазначив: "Керівництво університету робить все для цього. Тут не додати, не відняти. Ті хто прийшов сюди – вони тонко відчують, що нам треба".

Думка одного з респондентів значно відрізняється від раніше розглянутих. Так, Респондент № 5 зазначав, що створювати нове навчання цифрових компетенцій під час війни не має сенсу, адже "коли я подивлюся на літніх людей, вони ж всі у телефонах сидять". Іншими словами, його думка була пов'язана з тим, що літні люди вже достатньо володіють цифровими навичками та активно їх використовують під час війни. Хоча розглядаючи всі раніше надані відповіді, респонденти прозоро бачили потребу у створенні нових ініціатив під час війни. Отож, відповіді щодо того, як покращити набуття цифрових компетентностей для літніх людей в умовах війни значно різнилися.

З огляду на здійснений аналіз емпіричної бази нашої роботи, ми можемо виділити 4 ключові проблеми літніх людей, які стримують їх у процесі набуття цифрових навичок під час війни.

Перша проблема полягає в тому, що університет дає основу для розвитку цифрових навичок, якої було б достатньо за умов мирної ситуації в країні та послідовного проходження етапу старості літніми людьми. Однак, під час воєнного стану для забезпечення нормального (якщо можна сказати в таких умовах) життя громадяни повинні володіти досить високим рівнем цифрових навичок, щоб розв'язувати зростаючі проблеми та закривати базові потреби. Тому, відповідно, маючи стійкий інтерес до цифрових технологій, але при цьому – отримуючи базові знання щодо даної сфери, які не відповідають вимогам сучасного функціонування у суспільстві, літні люди не відчують себе цифрово-грамотними. Вони обмежуються думкою, що "інформаційна мережа для молодих", "вони занадто старі для повного опанування цифрового світу" тощо.

Друга проблема пов'язана з зовнішніми чинниками, які створює війна. Це повітряна тривога, навчання в укритті, відключення світла, нестабільність інтернету, атаки ботів, збільшення провокативної та неправдивої інформації. Таким чином, ворог активно діє для того, щоб дестабілізувати населення. Зіштовхуючись з цими викликами, літні люди втрачають мотивацію. Це також значно впливає на їх здобуття їх цифрової компетентності.

Третя проблема пов'язана з відчуттям незручності просити допомоги у дітей, онуків, колег, та навіть – самих працівників університету. Літні люди мають психологічний бар'єр пов'язаний з тим, що їх питання занадто очевидні та зрозумілі, або їх занадто багато, тому вони обирають промовчати та тим самим зупиняють свій розвиток.

Останньою є проблема, яку можна окреслити, як "електронна тривожність". Вона проявляється у страху використовувати електронні девайси за межами університету і робити самостійні кроки в цифровому середовищі. Через це літні люди не можуть адаптуватися до умов війни за допомогою цифрових технологій.

Отже, врахувавши стан і проблеми розвитку цифрової компетентності людей віком 60+ під час війни, наступним кроком буде запропоновано

рекомендації, як можна покращити дану проблемну ситуацію.

2.3. Удосконалення стандартів цифрової компетентності для аудиторії 60+ на прикладі програми Університету третього віку

У цьому розділі розробимо дієві рекомендації, щоб розв'язати проблеми літніх людей, які навчаються в Університеті третього віку у період війни.

Так для того, щоб підвищити базовий рівень цифрових навичок, яких недостатньо, враховуючи сучасний контекст війни, для початку потрібно переглянути програму освітнього процесу, а саме методи і підходи навчання. Може виявитися, що літніх людей недооцінюють як здобувачів цифрових знань і тому ознайомлюють з найпростішими елементами цифрових технологій. Або, навпаки, перевантажують інформацією і викладають завеликий об'єм матеріалу. Також, важливим є перевірити, чи справді фахівці враховують всі потреби цільової аудиторії, (кількість яких збільшується під час війни), чи немає у них проявів ейджизму тощо.

Звичайно, неможливо перескочити одразу від вивчення основ цифрових технологій до просунутого рівня. В такому випадку, краще розробити освітні програми для користувачів різних рівнів і поступово переходити з елементарних до складніших завдань. Для кожного рівня є доцільним створення додаткових матеріалів з короткими інструкціями, у яких практичних ситуаціях можуть знадобитись набуті знання (в спрощеному вигляді, без складної технічної мови). Це буде сприяти зменшенню стресових ситуацій і розвитку комфортного середовища без великих розривів у сприйнятті людей старшого віку.

Також, згадуючи думку одного з респондентів про "недовіру до спеціалістів з інших міст і областей", ми б не рекомендували запрошувати далеких гостей. Замість цього, краще було б використати локальний підхід до навчання і запросити місцевих лідерів думок, яких визнає цільова аудиторія. Так, прив'язаність до одного міста могла б допомогти їм врахувати

індивідуальний контекст і потреби літніх людей.

До того ж у навчальну програму можна було б додати традиційні настільні ігри, правила гри яких добре знайомі людям похилого віку (головоломки, шахи, шашки, доміно, нарди, лото, карткові ігри, які перевіряють такі характеристики, як швидкість, спритність, гнучкість), але модифікувати їх під контекст вивчення цифрових технологій. Так, через відому аналогію, вони б з самого початку отримали позитивний досвід, який зменшив би їх страх знайомства з новими цифровими навичками.

З іншої сторони, для вивчення більш складних елементів цифрової грамотності можна було б використати сучасні технології, а саме:

- Робота зі штучним інтелектом.
- Використання віртуальної реальності.
- Створення додатка від університету з перевіркою домашніх завдань, відстеженням прогресу, нагородами, тестами, інтерактивними матеріалами та відеоуроками для додаткового ознайомлення чи повторення вивченого матеріалу. Але літні люди будуть ним користуватися лише у випадку, якщо інтерфейс буде інтуїтивно зрозумілим: з можливістю регулювання розміру шрифту, застосування голосових команд тощо.

Цей спосіб міг би повністю залучити літніх людей до навчання і з широким вибором онлайн активностей вони б змогли ще більше покращити свій цифровий досвід.

Повертаючись до аналізу, ми також визначили проблему, що пов'язана зі стереотипним судженням людей старшого віку, як: "інформаційна мережа для молодих", "я занадто старий для повного опанування цифрового світу" тощо. На нашу думку, рішенням могло б бути долучення до навчання людей різних вікових категорій, які так само можуть мати проблеми з цифровими технологіями. Це б зруйнувало їх упереджене ставлення про їх вік і сприяло б ефективній взаємодії між різними поколіннями.

Наступною було визначено проблему, що пов'язана з зовнішніми

чинниками, спричиненими війною, які неможливо контролювати: навчання в укритті, відключення світла, нестабільність інтернету тощо. Зазначимо, що у цьому випадку все залежить від індивідуального сприйняття ситуації. Питання полягає у тому, чи зможе людина пристосуватися до нових умов. Однак, від університету також може залежати, наскільки якісно організовано навчання в укритті, в якому стані знаходиться підвальне приміщення, чи комфортно в ньому знаходитися і вчитися літнім людям. Тому, ми б запропонували створити за можливості спонукальну та знайому атмосферу, яка могла б сприяти продуктивному навчанню та протидіяти тривожним станам, пов'язаних з передчуттям небезпеки.

Надалі було окреслено проблему, що полягала у незручності літніх людей просити допомогу в інших. Тож, щоб позбутися цього психологічного бар'єру, можна було б розпочати співпрацю з психологами та включити заняття з ними до освітнього процесу. Адже у літніх людей присутня не одна психологічна установка щодо їхнього віку, можливостей, навчання, сприйняття іншими людьми.

Також, ефективним рішенням могло бути менторство під час навчання, яке б полягало у закріпленні певних викладачів за літніми людьми задля допомоги та особистої підтримки. Це б мотивувало студентів, й нівелювало їх можливі помилки в цифровому середовищі.

Однак, розглядаючи цю ідею, в університеті може бути недостатня кількість викладачів, щоб забезпечити кожному студенту індивідуальний супровід. В такому разі, можна створити додаткові курси з невеликих груп літніх людей, об'єднаних за схожими потребами та за схожим рівнем їх знань.

Останньою, але не менш важливою, була визначена проблема, пов'язана зі страхом використовувати електронні девайси за межами університету. Так, було з'ясовано, що літні люди остерігаються цього через страх натиснути не туди та зробити помилку, яка буде згодом багато чого вартувати.

В такому випадку, можна рекомендувати працювати з досвідом цієї вікової групи та не ігнорувати їх минулі досягнення. Під час навчання

цифрових навичок спиратися на ті сфери, в яких вони відчувають себе більш впевненими. Наприклад: "Ви 30 років поспіль були за кермом екскаватора, і зараз Ви не впораєтесь зі своїм гаджетом? Не може такого бути" або "За своїм фахом Ви були вчителем понад 20 років і щоденно працювали з різного роду документами, то що, Вам здається, що ви не зможете зрозуміти цю інструкцію?" Таким чином, знаходячи якісь елементи, якими людина пишається і хотіла б поділитися з іншими, можна було б змотивувати її подолати наявну проблему і перейти до наступної сходинки.

Отже, наведені рекомендації могли б удосконалити здобуття цифрових компетенцій літніх людей в Університеті третього віку і сприяти більш активному цифровому залученню цієї вікової групи.

З огляду на здійснений аналіз теоретичної та емпіричної бази нашої роботи, ми вирішили створити комунікативний проєкт у сфері PR, який зміг би підвищити обізнаність громадськості щодо можливості людей літнього віку навчатися цифрових компетентностей в Університеті третього віку під час війни.

Те, що тема цифрової грамотності літніх людей в умовах війни є не новою для нашої країни, показують минулі піарні ініціативи та її медійне висвітлення. Наприклад, Міністерство цифрової трансформації України у червні 2023 року запустила освітній серіал "Базові цифрові навички для людей елегантного віку" про те, як користуватися смартфоном і інтернетом [29]. Серіал охопив актуальні теми, які потребують загального вивчення кожним громадянином у ситуації війни, наприклад: "Як не стати жертвою маніпуляцій в інтернеті"; "Як подати оголошення онлайн"; "Як записатися до лікаря та замовити ліки, не виходячи з дому". З усіх проєктів за період війни, цей охоплював найбільшу кількість людей пенсійного віку. Всі інші проєкти були організовані у містах:

- Уроки цифрової грамотності на базі Житомирської обласної бібліотеки для дітей та юнацтва (серпень 2022) [23].
- Курс цифрової грамотності від освітньо-культурного центру

"VcentriHub" у місті Київ (серпень 2022) [25].

- Курс цифрової грамотності для дорослих та літніх людей в Івано-Франківську на базі освітньо-культурного простору Гончаренко центр (грудень 2024) [26].
- Навчання цифрової грамотності для осіб похилого віку на базі центральної міської бібліотеки Нововолинська (січень 2024) [19].

Тож, метою нашого PR-проєкту є підвищення обізнаності громадськості щодо "цифрової компетентності людей похилого віку" та поширення інформації про можливості здобуття необхідних цифрових навичок людьми похилого віку в Університеті третього віку під час війни.

У рамках поставленої мети ми сформуваємо такі завдання проєкту:

1. Провести аналіз та окреслити портрет цільової аудиторії.
2. Розробити план PR-комунікації.
3. Описати стейкхолдерів, яких плануємо залучити.
4. Обрати найефективніші канали комунікації.
5. Визначитися зі стратегією комунікації з цільовими групами.
6. Організувати публічний захід для популяризації програми цифрового навчання для людей похилого віку.
7. Окреслити у рамках яких приводів будуть проводитися заходи.
8. Описати деталі заходу, який буде проведено у рамках нашого проєкту.
9. Створити програму події "Цифрове єднання для подолання (викликів)".

Тож, цільовою аудиторією на яку буде спрямований PR- проєкт є літні люди та їх сім'ї. Тобто, основну частину цільової аудиторії складають люди віком від 65 років (ті, хто вийшов на пенсію і зіштовхнувся з низкою проблем, спричинених війною), але певною часткою ЦА є люди віком від 18 до 65 років (сім'ї пенсіонерів). Що стосується інших ознак, таких як професія або матеріальний стан, вони не мають значення, адже з проблемами використання цифрових технологій під час війни стикався майже кожен громадянин пенсійного віку. Розглянемо цільову аудиторію PR-проєкту більш детально на одному з прикладів:

Вікторія, 72 роки. Вже давно розійшлася з чоловіком, діти та онуки переїхали в іншу країну через причину війни, тому піклується про себе сама. Більшість свого життя пропрацювала вчителем в гімназії, завжди дотримувалась принципу не залежати від інших. Тому, коли вийшла на пенсію – намагалась сама розв'язувати свої проблеми. Однак, з початком війни у неї стало важко це виходити без навичок цифрової грамотності. Тому, вона шукала спосіб надолужити ці знання. Про проєкт дізналася через дошку оголошень. Щодо її очікувань – вона бажає знайти способи розв'язання своїх проблем під час війни та завести нові знайомства.

Що стосується стейкхолдерів, то для нашого проєкту основним є сам Університет третього віку "Протон", на основі якого власне і реалізується наша ініціатива. Також ми плануємо залучити глобальну некомерційну організацію HelpAge International, яка працює над покращенням життя літніх людей у всьому світі [37]. Ще одним може стати Міністерство цифрової трансформації, яке зацікавлене у поширенні цифрової освіти і щоденному зростанні всіх українців [9].

Тоді, ключове повідомлення, що буде адресоване цільовій аудиторії буде звучати як: "Ніщо не зможе подолати цифрово-обізнаних людей".

А план PR-комунікації буде складатися з 3 основних етапів та підетапів:

Етап 1 – підготовчий:

- Провести інформаційну кампанію серед людей похилого віку та їх сімей, щоб привернути їх увагу до проєкту.
- Розмістити зовнішню рекламу проєкту.
- Визначити день майбутнього заходу.
- Визначити ресурси та час, потрібні на його реалізацію.
- Запросити експертів, які проведуть спеціальні тренінги.
- Запросити на заходи представників ЗМІ.

Етап 2 – проведення запланованих заходів:

- Організація заходу відповідно до івент-плану.
- Підготовка роздаткових матеріалів та анонсування проєкту.

- Проведення заходу;
- Розміщення результатів заходу у ЗМІ та соціальних мережах для популяризації проєкту.

Етап 3 — аналіз результатів:

- Дослідження рівня зацікавленості аудиторії у проєкті після проведення інформаційної кампанії та заходів.
- Аналіз ефективності виконання поставлених задач.
- Висновки щодо ефективності PR-проєкту.

Надалі пропоную розглянути канали PR-комунікації. Враховуючи особливості цільової аудиторії ЗМІ та соціальні мережі можна виділити як два основні канали. ЗМІ (особливо друковані та телебачення) будуть ефективними для комунікації з літніми людьми, які не користуються соціальними мережами. Своєю чергою соцмережі можна застосовувати для комунікації з їх молодшими родичами. Із соціальних мереж найдоцільніше буде використовувати Facebook, Instagram та Telegram, адже вони є найбільш популярними у нашій країні. Крім того, для привернення уваги літніх людей до проєкту на початковому етапі можна використовувати зовнішню рекламу (наприклад, банери на зупинках, у метрополітені, укриттях), а також інформаційні листівки. Також до каналів комунікації можна залучити промпродукцію університету. Це можливо не прямий, однак дієвий канал комунікації з аудиторією, що сприяє підвищенню довіри та прихильності до проєкту. Адже до сувенірної продукції люди ставляться набагато позитивніше, ніж до рекламних щитів, банерів, тому що це корисні та застосовні в побуті речі.

Наступним варто описати захід, який планується організувати в межах Університету третього віку:

- Вступне слово від директора університету.
- Ознайомлення учасників з тим, що таке "цифрова компетентність і чому вона важлива для людей будь-якого віку.
- Дискусія з учасниками, чому вона є особливо важливою під час війни і

- які потреби вона може закрити.
- Ознайомлення з університетом і освітньою програмою "Інформаційно-комунікаційні технології".
 - Розбір основних тем під час навчання і розуміння того, як ці знання можна застосувати у реальних ситуаціях під час війни.
 - Представлення викладачів освітньої програми.
 - Вільна розмова зі студентами, які вже проходять навчання цифрових навичок.
 - Виступ місцевого спеціаліста з питань безпеки в Інтернеті під час війни та надання рекомендацій.
 - Короткий тренінг-практикум щодо безпеки в мережі Інтернет під час війни, обрання переможців і отримання маленьких призів від університету.
 - Показ рекламного ролика, що стосується освітньої програми "Інформаційно-комунікаційні технології".
 - Відведення часу на запитання учасників;
 - Вдячна промова організаторів, посилення соціальних мереж (щоб бачити наступні події, завантажити фото з події)
 - Після події відправлення анкетування для відгуків і початок реєстрації охочих на навчання цифрових навичок.

Зазначений захід буде проводитись у рамках Дня цифрового навчання, що відзначається щороку в останній четвер кожного лютого, а також у Міжнародний день захисту людей похилого віку, що відзначається 15 червня (тобто два рази на рік). Тож розпишемо деталі заходу, який буде проведено в рамках нашого проекту.

На честь Дня цифрового навчання в Україні буде організовано захід "Цифрове єднання для подолання (викликів)" Подію допоможе організувати Міністерство цифрової трансформації разом з глобальною некомерційною організацією HelpAge International. Заохочувати до участі будемо через такий канал комунікації, як ЗМІ, а саме пресу, радіо та телебачення, які допоможуть

привернути увагу старшої цільової аудиторії. Окрім цільової аудиторії на захід буде запрошено журналістів та блогерів, аудиторія яких налічує багато людей 18+.

Дата проведення заходу – 21 червня 2024 року. Місце проведення заходу – Полтавський університет економіки та торгівлі, який має укриття у випадку оголошення повітряної тривоги.

Матеріальні ресурси, потрібні для проведення заходу: технічне обладнання залу; їжа та напої для учасників та організаторів; друковані роздаткові матеріали; подарунки для переможців розіграшу.

Збір організаторів проєкту починається за 3 години до початку, крім цього за три години до початку відбувається оформлення фуд-зони, перевірка наявності членів усієї команди, перевірка техніки та обладнання.

Програма події "Цифрове єднання для подолання (викликів)":

Подія	Час
Збір та реєстрація учасників	9:30
Кава-брейк та час для спілкування учасників між собою (поки всі збираються)	до 11:00
Вступна частина організаторів події	до 11:30
Перший блок: ознайомлення учасників з цифровою грамотністю і важливістю її мати під час війни, наведення прикладів конкретних ситуацій	11:30- 13:00
Другий блок: Ознайомлення з університетом і освітньою програмою "Інформаційно-комунікаційні технології"	13:00-13:30
Вільна розмова зі студентами, які вже проходять чи пройшли навчання цифрових навичок. Ознайомлення з їхніми кейсами використання знань.	13:30 - 15:00

Кава-брейк	до 16:00
Виступ місцевого спеціаліста з питань безпеки в Інтернеті під час війни	16:30 -17:30
Проведення короткого тренінгу-практикуму та розіграшу подарунків	17:30-17:50
Показ рекламного ролика, що стосується освітньої програми "Інформаційно-комунікаційні технології"	17:50-18:00
Вдячна промова організаторів. Вільний час, коли учасники можуть спілкуватися, випити кави та дати відгук про щойно проведену подію.	

Ознайомимося з пресрелізом для даного проєкту:

Російська агресія цілить в українців не лише зброєю, а й створює багато труднощів, з якими б ми не зіштовхнулися у мирний час. Особливо відчутно це для людей старшого віку, які не можуть підтримати зв'язок з рідними, знайти необхідні ліки, подбати про свою безпеку.

Мій новий проєкт "Цифрове єднання для подолання (викликів)" націлений на те, щоб познайомити Вас з Університетом третього віку, у якому можна навчитися цифрових компетентностей. Цифрові навички допоможуть подолати нові виклики та прийняти кращі рішення у непередбачуваних ситуаціях, які створює війна. Так, ми навчимося:

- Спілкуватись у соціальних мережах.
- Споживати правдиву інформацію.
- Знаходити різні види допомоги.
- Слідкувати за своїм психічним станом.
- Замовляти ліки.
- Сплачувати рахунки.

Я щиро переконана у тому, що цифрова грамотність немає кордонів. Тому запрошую вас долучитися до цієї події та ознайомитися ближче з навчанням в Університеті третього віку.

Висновки до розділу 2

У практичній частині було обрано кейс університету третього віку, спрямований на підвищення цифрової компетентності літніх людей під час війни. В ньому основними методами навчання є адаптація освітньої програми до потреб студентів та орієнтація на практичне застосування знань.

Надалі було проведено дослідження реального стану, проблем і перспектив навчання цифрової компетентності літніх людей віком 60+. Яке показало, що респонденти мали об'єктивне та суб'єктивне сприйняття цифрової грамотності. Фактичне розуміння проявлялося в можливості схарактеризувати дане поняття, визначити його елементи, а їх суб'єктивну оцінку можна було побачити в емоціях, з якими вони стикаються і в упередженому ставленні до мережі як до простору, створеного для молоді.

До того ж було визначено, що війна ж значно збільшила потребу в цифрових компетенціях. До цього деякі взагалі не мали цифрових навичок, але на момент опитування вже всі знали як користуватись соціальними медіа, що існує пошук допомоги та можливість отримати державні послуги онлайн.

Щодо доступності навчання думки розділилися – частина позитивно оцінила цей компонент, інші наголошували на перешкодах: повітряні тривоги, некомфортні умови укриття, нестабільний інтернет. Серед труднощів під час навчання майже у всіх було виявлено тривожність, яка стримує використання смартфона за межами університету і страх поставити питання щодо незрозумілих моментів викладачу.

Також респонденти пропонували підвищити терпіння молодих людей, збільшити кількість курсів, запровадити цикли програм на телебаченні, розвивати ініціативи в малих містах.

Тому, для розв'язання зазначених проблем було надано наступні рекомендації: переглянути програму та підходи викладачів; розробити програми для різних рівнів користувачів; запрошувати місцевих експертів; модифікувати традиційні ігри під навчання цифрових технологій; використовувати сучасні технології (штучний інтелект, віртуальна реальність, додаток); розглянути поєднане навчання різних вікових категорій; створити сприятливе середовище в укрітті; додати заняття з психологами; створити програму менторства, використовувати методику, що працює з бекграундом цієї вікової групи.

Також було розроблено стратегію комунікативного PR-проєкту для підвищення обізнаності про можливість літніх людей навчатися цифрових компетентностей в університеті під час війни. У кінці було визначено мету, завдання, цільову аудиторію, стейкхолдерів, план PR-комунікації, деталі заходу та пресреліз.

ВИСНОВКИ

Отже, у першому розділі було визначено зміст дефініції "цифрова компетентність" як впевнене і критичне використання цифрових технологій за допомогою ґрунтовних знань, умінь та навичок для навчання, професійної діяльності, подолання певних труднощів у власній країні, місцевій спільноті, суспільному та особистому житті. Було встановлено, що вона містить у собі комунікативні, критичні та стратегічні компетенції. І складається з трьох компонентів: інформаційно-комунікаційного, мотиваційного і компоненту відповідальності.

Надалі було проаналізовано фактори, що перешкоджають формуванню цифрової компетентності літніх людей: погіршення фізичного та когнітивного стану, психологічні проблеми, фінансові труднощі, негативні стереотипи суспільства, відсутність підтримки сім'ї, непристосованість середовища, економічне становище країни тощо. З яких, визначено дві поширені причини повільного розвитку цифрової компетентності: людина є цифрово-ізолюваною через об'єктивні причини або цифрово-вразливою через індивідуальне сприйняття.

Особливо важливим аспектом був аналіз специфіки набуття людьми похилого віку цифрових навичок в умовах війни. З якого визначено, що війна створила нові труднощі для літніх людей: розділення з сім'єю, проживання у непридатних умовах, обмежена кількість товарів першої потреби, відключення електроенергії. Але під тиском цього вони усвідомили цінність цифрових технологій і шукали способи їх освоєння. Інтернет став найдоступнішим джерелом для розв'язання новостворених проблем.

Тому, другий розділ був присвячений аналізу навчання цифрових компетенцій літніх людей в Університеті третього віку. Так, було визначено підходи до навчання цифрових навичок: впровадження сертифікатів, залучення слухачів до формування освітніх програм, практичне спрямування, поєднання форм навчання. При цьому враховувалась самостійність слухачів, їхній життєвий досвід та соціальне середовище, у якому знаходиться людина.

Тож було проведено дослідження стану, проблем і перспектив розвитку навчання цифрових компетенцій в університеті.

За результатами аналізу, усі респонденти мали як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники сприйняття цифрової компетентності. Вони могли пояснити поняття, назвати ключові елементи, однак жоден не міг назвати себе цифрово-грамотним. Це свідчить про те, що університет дає основу для розвитку цифрових навичок, але в умовах воєнного стану громадяни повинні володіти досить високим рівнем знань, щоб розв'язувати свої проблеми. Вирішено що розв'язанням цієї проблеми може бути розробка освітніх програм та інструкцій для користувачів різних рівнів. Щодо уявлень про Інтернет, поширеною була думка, що це середовище для молоді, однак нашу думку, це можна було б виправити, об'єднавши різні вікові групи для ефективної взаємодії між поколіннями.

Також всі респонденти використовували соціальні мережі для комунікації та співпраці, але не всі користувалися державними послугами та допомогою, що свідчить про недовіру до онлайн спеціалістів. Змінити це можна було б, організувавши "гарячу лінію" з підтримкою волонтерів або провівши майстер-класи від спеціалістів з Міністерства цифрової трансформації.

Було з'ясовано, що половина респондентів не може назвати навчання доступним через повітряні тривоги, нестабільність інтернету, недостатньо обладнане укриття. Виходом з цієї ситуації могло бути б створення спонукального та знайомого середовища в укритті, яке сприяло б продуктивному навчанню.

До того ж були окреслені такі труднощі як страх використовувати смартфон без контролю спеціаліста та страх запитати викладача про свою проблему. Тому, було запропоновано додати в програму заняття з психологами та створити програму менторства.

Щодо покращення якості навчання, то респонденти мали різні ідеї: підвищити терпіння молодих людей; збільшити кількість курсів з цифрових

технологій в університеті; запровадити цикли програм на телебаченні; розвивати подібні ініціативи в маленьких містах і населених пунктах.

Останнім кроком було створення комунікативного проєкту у сфері PR, який зміг би підвищити обізнаність громадськості щодо можливості людей літнього віку навчатися цифрових компетентностей в університеті під час війни. Він нагадає старшому поколінню про важливість цифрових компетентностей у такій кризовій та непередбачуваній ситуації, як війна. Як наслідок, це знизить їх загальний рівень тривожності, допоможе розв'язати проблеми та уникнути потенційних ризиків, що спричиняє війна.

Результати можуть бути використані для подальших досліджень, пов'язаних з темою вікових змін та цифрових технологій; для розробки програм цифрового навчання літніх людей, а також для нових PR-проєктів на цю тематику. Перспективами розвитку цієї роботи можуть бути додаткові дослідження в напрямку впливу набуття цифрових навичок на якість життя літніх людей та їх загальне самопочуття під час та після війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрій Каркач, Тетяна Семигіна. Цифрова компетентність людей літнього віку. Таллінн: Teadmus, 2024 - ст. 63 - 65; 71-72.
2. Андрій Каркач, Тетяна Семигіна, Оксана Кравченко. Університети третього віку як осередки з формування цифрових компетентностей у людей похилого віку // *Pedagogika. Studia i Rozprawy* 2023, t. XXXII, 157–170 р.
3. Бар'єри цифрової інклюзії серед людей похилого віку: Рефлексія між поколіннями щодо необхідності розвитку цифрових компетенцій для групи з найвищим рівнем цифрового виключення // Індонезія. Міжнародний журнал технологій та освітніх інновацій. Видання 9. Випуск 1. 2023. 5-26 сторінки. URL: https://www.researchgate.net/publication/371178730_Barriers_to_Digital_Inclusion_among_Older_People_a_Intergenerational_Reflection_on_the_Need_to_Develop_Digital_Competerences_for_the_Group_with_the_Highest_Level_of_Digital_Exclusion (дата звернення 06.05.2024)
4. Баніт, О., & Гришко, В. В. (2022). Сучасний стан розвитку університетів третього віку в Україні. Імідж сучасного педагога, 2(197), 18–22.
5. Бочелюк В. Діджиталізація як фактор формування когнітивної сфери // Вісник ХНПУ імені ГС Сковороди "Психологія", 2020 - ст.11-16. URL: https://www.researchgate.net/publication/346984613_DIDZITALIZACIA_AK_FAKTOR_FORMUVANNA_KOGNITIVNOI_SFERI (дата звернення 06.05.2024)
6. Ганна Давиденко. Цифрова інклюзія та доступність: соціальна діджиталізація. Вінниця "ТВОРИ", 2023 - ст. 115 ,135.
7. Генсерук Галина Романівна. Цифрова компетентність як одна із професійно значущих компетентностей майбутніх учителів // SSN: 2414-0325. Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету, № 6. 2019. URL:

- https://www.researchgate.net/publication/332988927_DIGITAL_COMPETENCE_AS_ONE_OF_THE_PROFESSIONALLY_IMPORTANT_COMPETENCIES_OF_FUTURE_TEACHERS (дата звернення: 04.03.2024)
8. Глобальна мережа HelpAge. URL: <https://www.helpage.org/> (дата звернення: 22.05.2024).
 9. Дороніна, О. В. (2021). Освіта людей похилого віку в Україні: Університет третього віку. Formation of innovative potential of world science (с. 52–53). Tel Aviv: European Scientific Platform.
 10. Іванків І. Б. Відмінні ознаки прав людини третього віку. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2016. Том 181. С. 54–56.
 11. Ігор Фещенко. Інформаційна війна як органічна складова сучасного збройно-політичного конфлікту // Журнал "Філософія та політологія в контексті сучасної культури". 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/355767107_INFORMACIJA_VI_JNA_AK_ORGANICNA_SKLADOVA_SUCASNOGO_ZBROJNO-POLITICNOGO_KONFLIKTU (дата звернення: 15.05.2024).
 12. Каркач, А. В. Інтернет у формуванні мотивів споживання літніх людей в Україні // Ольвійський форум-2017: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі: Міжнародна наукова конференція. с. 108–109.
 13. Кіпень В. П. Люди поважного віку в Україні: потреби, цінності та взаємодія з органами влади. Населення України. Імперативи демографічного старіння. Київ : ВД "АДЕФУкраїна", 2019.
 14. Концепція діяльності Університетів третього віку / Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ : Вид-во ТОВ "Юрка Любченка". 2021. 70 с.
 15. Краснякова Алла Олексіївна. Цифрова компетентність користувачів інтернету: соціально- та політико-психологічні аспекти дослідження // Проблеми політичної психології. Збірник наукових праць. Випуск 8 (22).

2022. URL: <https://politpsy.org/index.php/popp/article/view/40> (дата звернення: 04.03.2024)
16. Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/> (дата звернення: 5.05.2024).
17. Нарбекова Д. С., Сутула О. А. Цифровізація як елемент активності людей похилого віку. Розвиток сучасного українського суспільства у соціологічному вимірі, 2023 - с. 173, 174.
18. Н. А. Уманець. Цифрова грамотність як інструмент включення людей похилого віку у сучасне суспільство // Духовність особистості: методологія, теорія і практика 3(107)-2023. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/760/721 (дата звернення - 01.05.2024)
19. Наливайко Олексій. Цифрова компетентність: сутність поняття та динаміка його розвитку // Компетентнісний підхід у теорії та практиці вищої освіти. 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/354234675_CIFROVA_KOMPETENTNIST_SUTNIST_PONATTA_TA_DINAMIKA_JOGO_ROZVITKU (дата звернення: 01.03.2024)
20. Освітній серіал “Базові цифрові навички для людей елегантного віку”// Вебпортал “Дія. Освіта”. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/courses/basic-digital-skills-for-the-elegant-age> (дата звернення: 22.05.2024).
21. Освітні концепції розвитку цифрової компетентності для людей похилого віку - оглядовий огляд // Міжнародний журнал досліджень навколишнього середовища та громадського здоров'я (IJERPH), 2023. URL: https://www.researchgate.net/publication/372104612_Educational_Concepts_of_Digital_Competence_Development_for_Older_Adults-A_Scoping_Review (дата звернення - 07.05.2024).
22. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня // Статистичний збірник Держстату України. 2022 - с. 10. URL:

- http://db.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2022/roz_nas22.pdf
f (дата звернення - 24.05.2024).
23. Соціальна інтеграція осіб похилого віку в Україні як складова політики "активного старіння". Соціально-трудові відносини: теорія та практика. 2018. № 2. С. 445–450
24. Спірін О. М., Овчарук О. В. Цифрова компетентність// Енциклопедія освіти / Нац. акад. пед. наук України: 2-ге вид., допов. та перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2021. с. 159
25. Тетяна Симігіна. Цифрова компетентність людей похилого віку: специфіка, критерії сформованості та програма розвитку // Ввічливість. Humanitas, Вип. 2, 2023. URL: https://www.researchgate.net/publication/373151582_CIFROVA_KOMPETENTNIST_LUDEJ_POHILOGO_VIKU_SPECIFIKA_KRITERII_SFOMOVANOSTI_TA_PROGRAMA_ROZVITKU (дата звернення: 05.03.2024)
26. Тринус, О. (2021). Розвиток мотивації до навчання осіб третього віку. Вісник кафедри Юнеско «Уперервна професійна освіта XXI століття», 4, 38-46.
27. Удовик, О., Москаленко, О., Килимник, Є., Сахарова, А. Подолання цифрового розриву в Україні: людиноцентричний підхід - 2020, с.112 <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/blog/2020/bridging-the-digital-divide-in-ukraine--a-human-centric-approach.html> (дата звернення: 5.04.2024)
28. У VcentriHUB: Оболонь люди поважного віку можуть навчитися користуватися популярними інтернет-ресурсами та оплатити комунальні послуги онлайн // Офіційний портал Києва. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/u_VcentriHUB_obolon_lyudi_povazhnogo_vik_u_mozhut_navchitisya_koristuvatisya_populyarnimi_internet-resursami_ta_oplatiti_komunalni_poslugi_onlayn/ (дата звернення: 9.05.2024).

29. Університет третього віку // ПУЕТ © 2024. Полтавський університет економіки і торгівлі. URL: <https://puet.edu.ua/fakulteti/universytet-tretogo-viku/> (дата звернення: 22.05.2024).
30. У Франківську літніх людей безкоштовно навчають основам цифрової грамотності // Новинний ресурс “Pravda.if.ua”. URL: <https://pravda.if.ua/u-frankivsku-litnih-lyudej-bezkoshtovno-navchayut-osnovam-czyfrovoyi-gramotnosti/> (дата звернення: 12.05.2024).
31. Цифрова грамотність населення України: звіт за результатами загальнонаціонального опитування. // Міністерство цифрової трансформації України. 2019. URL: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/2625-doslidzenna_2021_ukr.pdf (дата звернення: 15.05.2023).
32. Цифрова грамотність населення України: звіт за результатами загальнонаціонального опитування. 2021 // Міністерство цифрової трансформації. URL: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/2625-doslidzenna_2021_ukr.pdf (дата звернення: 15.05.2024).
33. Цифрова грамотність для літніх людей: у Нововолинську майже 150 пенсіонерів відвідали курси // Інформаційне агентство “Район ін юа”. URL: <https://ivanychi.rayon.in.ua/news/670610-tsifrova-gramotnist-dlya-litnikh-lyudey-u-novovolinsku-mayzhe-150-pensioneriv-vidvidali-kursi> (дата звернення: 22.05.2024).
34. Цифрова грамотність для літніх людей // Житомирська обласна бібліотека для дітей та юнацтва. URL: <https://www.libertyspace.org.ua/2022/08/30/tsyfrova-hramotnist-dlia-litnikh-liudej/#> (дата звернення: 22.05.2024).
35. Цифрові трансформації в Україні: Чи відповідають вітчизняні інституційні умови зовнішнім викликам та європейському порядку денному? // Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень, 2020. URL: <http://eap-csf.org.ua/wp->

- content/uploads/2021/04/Research_DT_PF_WG2_ua-1.pdf (дата звернення: 05.03.2024)
36. Betting on the exchange of experience and knowledge: how Ukrainian organizations work with adults in the field of media literacy // Database "Academy of Teachers of Journalism" URL: <https://www.jta.com.ua/trends/stake-on-experience-and-knowledge-exchange-how-ukrainian-organizations-work-with-older-adults-in-the-sphere-of-media-literacy/> (дата звернення: 07.05.2024).
37. Calderón Gómez, D. (2020) Technological Socialization and Digital Inclusion: Understanding Digital Literacy Biographies among Young People in Madrid. *Social Inclusion*, 8(2), 222-234.
38. Ching-Ju Chiu (2017). Understanding Older Adult`s Technology Adoption and Withdrawal for Elderly Care and Education: Mixed Method Analysis from National Survey. *Journal of Medical Internet Research*. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5694030/> (дата звернення 11.04.2024).
39. Collis, B. & Moonen, J. (2002). Flexible Learning in a Digital World, *Open Learning. The Journal of Open, Distance and e-Learning*, 17(3), 217 - 230.
40. Duffy, K. (2022). SpaceX Starlink has 150,000 daily users in Ukraine 5 weeks after being activated, government official says. *Business Insider*. URL: <https://www.businessinsider.com/elon-musk-spacex-starlink-internetukraine-users-150000-russia-satellite-2022-5> (дата звернення 14.04.2024)
41. Ferrari. *Digital Competence in Practice: An Analysis of Frameworks* // Luxemburg: IPTS-JRC, 2011. URL: <https://bit.ly/3afFLwA> (дата звернення 11.05.2024)
42. I've lost the life I knew. Older people's experiences of the Ukraine war and their inclusion in the humanitarian response // *Research of InfoSapiens and HelpAge International* - 25 - 31 p.

43. Jeremy Rose, Jesper Holgersson, Eva Söderström. Digital Inclusion Competences for Senior Citizens: The Survival Basics // Electronic Government, 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/343822881_Digital_Inclusion_Compentences_for_Senior_Citizens_The_Survival_Basics (дата звернення 3.04.2024)
44. Leeson G., Santana C. (2015). Elderly Users' Perspective on the Use of Technology in Daily Life: A Comparative Study of a sample in the UK and Brazil. *Inteligencia Artificial*, 18(55), 1-15 p. URL: <https://www.redalyc.org/pdf/925/92538718004.pdf> (дата звернення 18.04.2024).
45. Mats Eriksson. Are you living a "digital life" and ready to overcome crises? Exploring young people's perceptions of crisis and emergency preparedness // *Online Journal of Contingencies and Crisis Management*. Vol. 32, Issue 1. 2024. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/1468-5973.12498#jccm12498-bib-0059> (дата звернення: 15.05.2024).
46. Media literacy for older adults (60+) // Analytical Report. – Kyiv, Ukrainian Media and Communication Institute NGO, 2023 — 65 p.
47. Peacock, S., Künemund, H. (2007). Senior citizens and Internet technology. Reasons and correlates of access versus non-access European comparative perspective. Springer. *European Journal of Aging* 4(4), 191-200. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5546370/> (дата звернення 21.04.2024).
48. Steve Wheeler. Digital literacies for engagement in emerging online cultures // eLC Research Paper Series, 5, 2012. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/39139541.pdf> (дата звернення 15.04.2024).
49. The importance of communication and knowledge about disasters in community disaster prevention meetings // *Safety Science*. Vol. 99, Part B, 2017. 235-243 pp.

ДОДАТКИ

Додаток А

Скринінгова анкета

1. Скільки вам років? (Якщо респондент молодший за 60 років, інтерв'ю не проводилося);
2. Чи проживаєте Ви на цю мить часу у місті Полтава? (Якщо відповідь "Ні", інтерв'ю не проводилося);
3. Чи є ви студентом університету третього віку "Протон"? (Якщо відповідь "Ні", інтерв'ю не проводилося);
4. Чи є ви наразі студентом освітнього курсу "Інформаційно-комунікативні технології"? (Якщо відповідь "Ні", інтерв'ю не проводилося);
5. Чи виїжджали Ви з початку війни за кордон? (Якщо відповідь "Так", інтерв'ю не проводилося).

Додаток Б

Гайд глибинного інтерв'ю

Початок інтерв'ю:

Добрий день. Мене звати Марія. Я студентка Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, яка проводить соціологічне дослідження для моєї кваліфікаційної роботи.

Мене цікавить Ваша особиста думка щодо цифрової компетентності людей похилого віку під час війни. Ви для мене - експерт у даному питанні. Тому, як ви вважаєте, так мені і відповідайте. Немає правильних чи неправильних відповідей. Дуже сподіваюсь на Ваші чесні, щирі коментарі. Для того, щоб надалі аналізувати інформацію - я буду робити аудіозапис. Всі отримані дані є конфіденційними і будуть використані лише в узагальненому вигляді. Орієнтовно це буде тривати близько години.

Чи є у вас ще якісь питання перед початком нашого обговорення?

Знайомство з учасником:

Почнемо з нашого знайомства. Назвіть, будь ласка, ваше ім'я і як Ви хотіли, щоб до вас зверталися. Розкажіть трохи про себе - чим ви живете, що Вас цікавить, як ви проводите свій вільний час? Це допоможе мені зрозуміти, хто сьогодні бере участь у цій зустрічі.

Блок 1. Навчання в університеті Третього віку

1. Розкажіть як так сталося, що ви прийшли навчатися в Університет третього віку "Протон"? Що вплинуло на це вплинуло? Які думки у вас виникали? Які події?
2. Які очікування щодо навчання ви мали?
3. Які моменти у навчанні Вам наразі подобаються? А які ні? Що заважає навчальному процесу?
4. На скільки навчання в університеті "Протон" є цікавим і доступним для Вас?
5. Які складнощі з'явилися у зв'язку з тим, що навчання відбувається під час війни? На вашу думку, чи можливо до цього пристосуватися/

змінити/ покращити?

Блок 2. Сприйняття літніми людьми цифрової грамотності

1. Що для вас означає поняття "цифрова грамотність". Поділіться зі своїми думками та асоціаціями, які у Вас виникають.
2. На вашу думку, що саме дасть Вам зрозуміти, що ви є цифрово-грамотною людиною?
3. Кого з кола сім'ї або друзів Ви можете назвати цифрово-грамотним? Чому? Як вони використовують ці навички? Чи спрощують вони їм життя?
4. Спробуємо виділити основні компоненти цифрової грамотності та описати їх. Чи можете ви навести, які компоненти цифрової грамотності присутні у вас?

Блок 3. Вплив війни на потребу мати цифрові компетенції

1. Розкажіть про свої цифрові навички до повномасштабного вторгнення.
2. Можете навести приклади проблем щодо використання цифрових технологій, з якими ви стикалися до війни?
3. Які виклики ви зазнали під час війни через обмеженість цифрових знань?
4. Які конкретні ситуації показали вам важливість цифрових компетенцій під час війни?
5. Які переваги ви побачили у тому, щоб стати цифрово-грамотною людиною, особливо в умовах війни?

Блок 4. Державні цифрові послуги під час війни

1. Що ви чули про державні цифрові послуги? Що це таке? Як ви це розумієте?
2. Розкажіть про свій досвід щодо використання державних цифрових послуг під час війни.
3. Якими з них зараз ви користуєтеся найчастіше? Назвіть позитивні або негативні сторони цього досвіду.

4. Який спосіб отримання державних послуг ви вважаєте найбільш зручним та ефективним зараз? Чому?
5. Будь ласка, згадайте або уявіть, як Ви скористалися електронною послугою від держави. Які аспекти для Вас є важливими?
6. Як використання державних цифрових послуг змінює Ваше життя у сьогоdnішніх умовах війни? Які моменти стали більш комфортними? Які дискомфортними?

Блок 5. Використання соціальних медіа для комунікації та підтримки зв'язку під час війни

1. Розкажіть з ким ви підтримуєте чи хотіли б підтримувати зв'язок під час війни. Як саме це відбувається?
2. Як ви підтримуєте комунікацію з тими, хто опинився за кордоном або в іншому місті через військові дії?
3. Які месенджери/ додатки ви використовуєте для спілкування? На вашу думку, якими з них вам користуватися найзручніше? Чому?
4. Як часто наразі ви підтримуєте зв'язок? Від яких факторів це залежить?
5. На момент їхнього виїзду за кордон або в інше місто України, з якими труднощами Ви зіткнулися під час користування месенджерами або соціальними мережами для підтримки зв'язку?
6. Які саме варіанти ви шукали, аби навчитися цих навичок?
7. Розкажіть які виникали у вас складнощі на початку навчання? Наскільки змінилась ситуація наразі?

Блок 6. Пошук допомоги за допомогою цифрових технологій під час війни

1. Чи мали з початку війни Ви ситуації, коли потребували гуманітарної, фінансової або психологічної допомоги? Якщо так, допомоги якого характеру? Як відбувались ваші пошуки?
2. На вашу думку, як можливо знайти потрібний вид допомоги в Інтернеті? Поділіться з нами Вашою думкою про те, які види допомоги наразі є доступними.

3. Наскільки Ви вважаєте себе готовим використовувати мережу Інтернет для пошуку допомоги у випадку екстремальних ситуацій під час війни? Обгрунтуйте свою відповідь.
4. Згадайте, як багато соціальних організацій Ви знаєте в Інтернеті, до яких можна подати заявку на отримання допомоги?
5. Поділіться своїм враженням, наскільки зручним є користування анкет для отримання допомоги літнім людям? Які моменти здаються Вам важкими?
6. Як на вашу думку можна було б покращити або пришвидшити даний процес?

Заключні питання:

1. Що ви думаєте про те, що зрозумівши, як використовувати цифрові навички у реальному житті, літня людина буде мотивована продовжувати своє навчання надалі?
2. Які практичні поради ви могли б надати літнім людям, які стикаються з труднощами у використанні цифрових технологій через війну?
3. Поділіться своїми ідеями, як можна було б покращити набуття цифрових компетентностей для літніх людей в умовах війни.
4. Які конкретні кроки, на вашу думку, може здійснити держава?
5. Як можна підвищити доступність та зручність навчальних ресурсів для літньої категорії людей?

Уточнювальні питання

1. Чи могли б ви навести мені приклад?
2. Чи можете ви детальніше розповісти про цю ідею?
3. Чи могли б ви пояснити це далі?
4. Я не впевнена, що розумію, що ви говорите.
5. Чи є ще щось?
6. Ви сказали ____, можете розповісти мені про це більше?
7. Що ти мав на увазі...?

8. Чи можете ви намалювати мені картину, описати, що, на вашу думку, що буде...?
9. Розкажіть мені про останній раз, коли...

Завершення дискусії:

Під час сьогоднішньої інтерв'ю ми підняли багато цікавих питань, за що я хочу вам подякувати. Ваші відповіді були щирими та відвертими. Однак, можливо ми пропустили щось головне для Вас, що стосується цифрової компетентності літніх людей під час війни? Можливо, Ви хочете щось додати до тих питань, які ми обговорювали?

Тож ще раз дякую за Ваш приділений час і допомогу, бажаю набувати та використовувати ще більше цифрових навичок для більш комфортного існування і пристосування до нових умов під час війни.

Додаток В

Транскрибування інтерв'ю з усіма респондентами

<https://docs.google.com/document/d/1meZqkZehtTF8aX3sCed157Km95UhMEb0JUPJIgyqzX8/edit?usp=sharing>

АНОТАЦІЯ

кваліфікаційної роботи на здобуття освітнього ступеня "бакалавр"

за спеціальністю 054 "Соціологія"

Ніконової Марії Вікторівни

Дипломна робота на тему "Цифрова компетентність людей літнього віку в умовах війни (на прикладі університету третього віку "Протон")" присвячена дослідженню цифрової компетентності літніх людей та її ролі у пристосуванні до кризової та загрозової ситуації.

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, переліку джерел посилання з 49 найменувань. Обсяг кваліфікаційної роботи без переліку джерел посилання та додатків складає 64 сторінки комп'ютерного тексту. Загальний обсяг роботи становить 82 сторінки.

Об'єктом дослідження виступає цифрова компетентність літніх людей. Предметом — цифрова компетентність літніх людей в Україні у період воєнних дій. Мета кваліфікаційної роботи полягає у дослідженні стану, проблем та перспектив розвитку цифрової компетентності людей віком 60+ в умовах воєнного стану на прикладі університету третього віку "Протон", а також розробці рекомендацій щодо активізації її розвитку в межах університету.

Методи дослідження – аналіз літератури за темою роботи та проведення глибинних інтерв'ю зі студентами університету, які залучені до освітнього курсу "Інформаційно-комунікаційні технології". Кількість респондентів склала 8 осіб. Отримані результати:

1. Надано опорне визначення поняттю "цифрова компетентність" та розглянуто її сутність;
2. Досліджено формування цифрової компетентності літніх людей;
3. Охарактеризовано специфіку набуття цифрових навичок людей вікової категорії 60+ в умовах війни;
4. Окреслено підходи та методи навчання університету третього віку

"Протон";

5. Проведено якісне дослідження стану, проблем і перспектив розвитку навчання цифрових компетенцій в університеті;

Результатами аналізу є розробка рекомендацій щодо напрямів удосконалення діяльності університету і створення PR-стратегії для комунікативного проєкту, щоб підвищити обізнаність громадськості щодо можливості літніх людей навчатися цифрових компетентностей в університеті.

Ключові слова: ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ, ЦИФРОВІЗАЦІЯ, ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ЛІТНІ ЛЮДИ, ВІЙНА, АДАПТАЦІЯ, УНІВЕРСИТЕТ ТРЕТЬОГО ВІКУ.

ABSTRACT

of the qualification work for the educational degree "Bachelor"

in the specialty 054 "Sociology"

Nikonova Mariia Viktorivna

The thesis on "Digital competence of the elderly in the conditions of war (on the example of the third-age university "Proton")" is devoted to the study of digital competence of the elderly and its role in adapting to a crisis and threatening situation.

The work consists of an introduction, two chapters, conclusions, and a list of references of 49 titles. The volume of the qualification work without the list of references and appendices is 64 pages of computer text. The total volume of the work is 82 pages.

The object of research is the digital competence of older people. The subject is the digital competence of older people during the period of hostilities in Ukraine. The purpose of the qualification work is to study the state, problems, and prospects for the development of digital competence of people aged 60+ under martial law on the example of the Proton Third Age University, as well as to develop recommendations for enhancing its development within the university.

Research methods: analysis of the literature on the topic and in-depth interviews with university students involved in the educational course "Information and Communication Technologies". The number of respondents was 8 people. Results:

1. The basic definition of the concept of "digital competence" is provided and its essence is considered;
2. The formation of digital competence of the elderly is studied;
3. The specifics of acquiring digital skills of people aged 60+ in the context of war are characterized;
4. The approaches and methods of teaching at the third-age university "Proton" are outlined;

5. A qualitative study of the state, problems and prospects for the development of digital competence training at the university was conducted;
6. The results of the analysis are the development of recommendations on areas for improving the university's activities and the creation of a PR strategy for a communication project to raise public awareness of the opportunity for older people to learn digital competencies at the university.

Keywords: DIGITAL COMPETENCE, DIGITALIZATION, INFORMATION TECHNOLOGY, OLDER PEOPLE, WAR, ADAPTATION, THIRD AGE UNIVERSITY.